

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสมบัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ จะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ “สมบัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ซึ่งมวลมนุษย์ที่เป็นพุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า กรรมดีหรือกรรมชั่วที่มวลมนุษย์ต่างได้กระทำลงไปย่อมมีผลเสมอ การกระทำความดีย่อมไปรับผลที่ดี และการกระทำความชั่วก็ย่อมได้รับผลที่ไม่ดี ดังนั้น มวลมนุษย์จึงพยายามแสวงหาสรรพสิ่งที่ทำให้ตนมีความสุข และหลีกเลี่ยงสภาวะการณ์ที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ การศึกษาเรื่องสมบัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในบทนี้จึงมีส่วนช่วยให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ได้ชัดเจนและลึกซึ้งเพิ่มขึ้น เพราะพฤติกรรมที่ดีงามหรือกรรมคือการกระทำที่ถูกต้องในทัศนะพระพุทธศาสนาย่อมส่งผลให้ได้สมบัติที่ดีงาม การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในความหมาย คุณลักษณะ ประเภทและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา จะเป็นแนวทางให้สังคมได้รับประโยชน์ และก่อความเจริญมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืน ต่อไป

๒.๑ ความหมายของสมบัติ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ไม่ได้ให้ความหมายของคำว่า “สมบัติ” ไว้เลย แต่สามารถสรุปจากคำว่า “ทรัพย์” ได้ว่าทรัพย์ หมายถึง สมบัติที่สถาน เช่น “เขาเป็นคนมีทรัพย์ (กฎ) วัตถุมีรูปร่าง โดยปริยาย หมายถึง สิ่งที่มีค่าอาจไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น มีปัญญาเป็นทรัพย์ อริยทรัพย์”^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สมบัติ หมายถึง ความถึงพร้อม ความครบถ้วน ความสมบูรณ์ สิ่งที่ได้ที่ถึงด้วยดี เงินทองของมีค่า สิ่งที่มีอยู่ในสิทธิอำนาจของตน, ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์”^๒

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๓.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๑-๒๕๒.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สมบัติ หมายถึง ความถึงพร้อม หรือความสมบูรณ์ในฐานะนั้นๆ”^๓

พระวินัยปิฎกมิได้กล่าวถึงสมบัติทั้ง ๔ ไว้โดยตรง สรุปรูปจากใจความจากการที่ เจริญช พรหมณ์ได้ไปในพุทธสำนัก กราบทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคว่า ท่านพระโคตมไม่มีสมบัติ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

มีอยู่จริงๆ พรหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณะโคตมไม่มีสมบัติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะสมบัติ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่านี้ ตถาคตะได้ แล้ว ตัณหาขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง มีไม่เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แล เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณะโคตมไม่มีสมบัติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว^๔

พระสุตตันตปิฎกมีเนื้อหาเกี่ยวกับสมบัติไว้ ดังนี้

กรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมบัตีย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร กษัตริย์มหาศาล พรหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร เทวดาชั้นรูปาวจรย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร เทวดาชั้นอรุฬาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร ในกรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมบัตีย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ กษัตริย์มหาศาล พรหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เทวดาชั้นรูปาวจร เทวดาชั้นอรุฬาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ ในธรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมบัตีย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการเป็นไฉนฯ ในขณะแล่นไปแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการเป็นกุศล เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะความพอใจ เหตุ ๒ ประการเป็นอกุศลเป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะปฏิสนธิ เหตุ ๓ ประการเป็นอัพยาภุต เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ก็มีวิญญาณ แม้วิญญาณเป็นปัจจัย ก็มีนามรูป ในขณะปฏิสนธิ เบญจขันธ์เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ เครื่องปรุง

^๓พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๙.

^๔วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒/๒-๓.

ชีวิต ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ นามและรูปเป็นสหชาติปัจจัยเป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๑๔ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัยเป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ อรูปขันธ์ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ อินทรีย์ ๕ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ เหตุ ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ นามและวิญญาณเป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๑๔ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๒๘ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัยในกรรมอันเป็นสัมปยุตตญาณ คติสมบัติย่อมมี เหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการนี้^๕

จากพุทธพจน์ที่กล่าวถึงสมบัติ ๕ ประการแล้วก็่อมความสมบัติทั้ง ๔ คือ คติสมบัติ อุปี สมบัติ กาลสมบัติและปัจจัยสมบัติด้วย ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สมบัติ คือ ญาติ ๑ สมบัติ คือ โภคะ ๑ สมบัติ คือ ความไม่มีโรค ๑ สมบัติ คือ ศีล ๑ สมบัติ คือ ทิฐิ ๑ ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้ว ย่อมไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติ คือ ญาติ เพราะเหตุแห่งสมบัติ คือ โภคะ หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติคือ ความไม่มีโรค (แต่ว่า) สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติ คือ ศีล หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติ คือ ทิฐิ ภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๕ ประการนี้แล ฯ^๖

พระอภิธรรมปิฎกมีเนื้อความว่า

ญาณที่รู้วิบากของกัมมสมათานที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต เป็นไฉนาพระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่า กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่างอันคติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อันอุปีสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อันกาลสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อันปัจจัยสมบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงได้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยอุปีวิบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยกาลวิบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยปัจจัยวิบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมათานอันเป็นบุญบางอย่าง อันคติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่

^๕ พุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๕๑๗-๕๑๘/๒๒๙-๒๓๐.

^๖ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๐/๑๓๓.

ให้ผลก็มีกัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันอุปธิวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันกาลวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันปโยควิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยคติสมบัติ จึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยอุปัชฌาย์สมบัติ จึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยกาลสมบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยปโยคสมบัติ จึงให้ผลก็มี ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิในกัมมสมาทานเหล่านั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้วิบากของกัมมสมาทานที่เป็นอดีตอนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต^๗

สรุปว่า ความหมายของสมบัติทั้ง ๔ ทั้งที่นักวิชาการและในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่เน้นถึงสภาพการณ์แห่งการกระทำกรรมที่ดี เป็นสมบัติ หากกรรมไม่ดี หมายถึงวิบัติอันตรงกันข้าม และส่งผลอย่างยิ่ง ต่อวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตของบุคคลในภพชาติต่อไป

๒.๒ ประเภทและลักษณะของสมบัติ

ประเภทและลักษณะของสมบัติ ๔ ประเภท^๘ พอสรุปได้ ดังนี้

๑) คติสมบัติ สมบัติแห่งคติ ความถึงพร้อมด้วยคติ หรือคติให้ คือ เกิดอยู่ในภพ ภูมิ ถิ่นประเทศที่เจริญ เหมาะ หรือเกื้อกูล ตลอดจนในระยะสั้น คือ ดำเนินชีวิตหรือไปในถิ่นที่อำนาจพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๓๑ แห่งชุดทกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ตอนมหาวรรค คติกา มีใจความว่า

กรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมบัติย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร เทวดาชั้นรูปาวจรย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไรเทวดาชั้นอรุฬาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร

ในกรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมบัติย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาชั้นกามาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เทวดาชั้นรูปาวจร เทวดาชั้นอรุฬาวจร ย่อมอุบัติเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ

^๗ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๙.

^๘ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๙.

ในธรรมอันสัมปยุตด้วยญาณ คติสมปัตติย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการเป็นไฉนฯ

ในขณะที่แล่นไปแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการเป็นกุศล เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะความพอใจ เหตุ ๒ ประการเป็นอกุศลเป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่าแม้เพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย ก็มีสังขาร ในขณะปฏิสนธิ เหตุ ๓ ประการเป็นอภัยกฤต เป็นสหชาติปัจจัยแห่งเจตนาที่เกิดในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ก็มีวิญญาน แม้วิญญานเป็นปัจจัย ก็มีนามรูป ในขณะปฏิสนธิ เบญจขันธ์เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ เครื่องปรุงชีวิต ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ นามและรูปเป็นสหชาติปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๑๔ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ อรูปขันธ์ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ อินทรีย์ ๕ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ เหตุ ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในขณะปฏิสนธิ นามและวิญญานเป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๑๔ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัยในขณะปฏิสนธิ ธรรม ๒๘ ประการนี้ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัยในกรรมอันเป็นสัมปยุตตญาณ คติสมปัตติย่อมมีเหตุเกิดเพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการนี้^๙

คติสมปัตติ ได้แก่ การเกิดในสุคติภูมิ คติวิบัติ ได้แก่ การเกิดในทุคติภูมิ ถ้าเป็นผลของกุศลก็ทำให้เกิดในสุคติภูมิ ถ้าเป็นผลของอกุศลก็ทำให้เกิดในทุคติภูมิ เพราะฉะนั้น คติก็มีส่วนสำคัญว่า จะทำให้กรรมใดๆ ที่ได้กระทำไปแล้วมีโอกาที่จะเกิดขึ้นทำกิจให้ผลเป็นอุปถัมภกกรรม หรือว่า อุปปีฬกกรรม หรือว่า เป็นอุปชาตกรรมแต่ไม่ใช่ว่ากรรมที่ทำได้แล้วจะไม่มีผล ตราบใดที่ยังไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรมถึงขั้นเป็นพระอรหันต์ถึงขณะที่ปรินิพพาน กรรมใดที่ได้กระทำแล้วยังมีโอกาที่จะให้ผลอย่างหนึ่งอย่างใด คืออาจจะเป็นอุปถัมภกกรรม หรือว่าอุปปีฬกกรรม หรือว่าเป็นอุปชาตกรรม ถ้าเกิดในสวรรค์ อกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้วก็ไม่มีโอกาที่จะให้ผลเหมือนอย่างเกิดในภุมิมนุษย หรือในภูมิที่เป็นคติวิบัติ เช่น ในภุมินรก ในภูมิเปรต ในภูมิอสุรกาย ในภูมิสัตว์เดรัจฉาน “คติสมปัตติ ได้แก่ มนุษย์และเทพในบรรดาคติ ๕ คือ นรก กำเนิดเดียรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ และเทพ ด้วยบทนี้แลท่าน

^๙ พ.ปฎ. (ไทย) ๓๑/๕๑๗-๕๑๘/๒๒๙-๒๓๐.

ปฏิสระคตวิบัติ ๓ ข้างต้น สมบัติแห่งคติ ชื่อว่า คติสมบัติ ท่านอธิบายว่า สุขคติ ชั้นทั้งหลายพร้อมกับโอกาส ชื่อว่า คติ และในคติ ๕ ท่านถือเอาเมื่อสุรกาย”^{๑๐}

๒) อุปธิสมบัติ สมบัติแห่งร่างกาย ความถึงพร้อมด้วยร่างกาย หมายความว่า รูปร่างหน้าตา ทรวดทรง ผิวพรรณ การเกิดเป็นผู้มี รูปร่างหน้าตาผิวพรรณดี ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งกุศลวิบากอื่นๆ ได้ ตรงกันข้ามกับการเกิดเป็นผู้พิกลพิการต่างๆ แทนที่จะได้สมบัติ ก็เป็นไม่ได้ นอกจากนั้นยังต้องอาศัยกาลสมบัติหรือกาลวิบัติด้วย ในการที่กรรมแต่ละกรรมจะให้ผล เพราะฉะนั้นแต่ละบุคคลประมาทไม่ได้เลย ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ได้สะสมบุญกุศลมาแล้วในอดีตก็จริง แต่ถ้าอยู่ในสมัยของกาลวิบัติ อกุศลกรรมย่อมมีโอกาสที่จะให้ผลได้ เป็นผู้ที่ไม่ควรประมาทว่า เมื่อเป็นผู้ที่สั่งสมกุศลอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น ก็คงจะไม่มีอกุศลวิบาก แต่เมื่อเป็นกาลวิบัติแล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่เคยสะสมบุญกุศลมาไว้มากและเป็นกาลวิบัติ ก็ย่อมมีปัจจัยที่จะให้อกุศลที่ได้สะสมมาแล้วมีโอกาสที่จะให้ผล

อุปธิ คือ ธรรมที่ทรงสภาพของทุกซ์ สำหรับอุปธิสมบัติ และ อุปธิวิบัติ คือ ส่วนประกอบต่างๆ ของร่างกายซึ่งเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ เป็นสุคติภูมิแล้วก็ตาม แต่อกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้เป็นผู้ที่พิกล พิการ มีอวัยวะไม่สมประกอบ เป็นอุปธิวิบัติ เป็นปัจจัยให้อกุศลกรรมมีโอกาสให้ผลได้มากกว่ากุศลกรรม

๓) กาลสมบัติ สมบัติแห่งกาล ความถึงพร้อมด้วยกาล คือ เกิดอยู่ในสมัยที่บ้านเมืองมีความสงบสุข ผู้ปกครองดี ผู้คนมีศีลธรรม ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ตลอดจนในระยะสั้น คือทำอะไรรู้กาลเวลา ถูกจังหวะ

สรุป กาลสมบัติ หมายถึง การได้เกิด อาศัยอยู่ในสถานที่เหมาะสมทั้งด้านสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต

๔) ปโยคสมบัติ สมบัติแห่งการประกอบ ความถึงพร้อมด้วยการประกอบ เช่น ทำเรื่องตรงกับที่เขาคือต้องการ ทำกิจตรงกับความสามารถของตน ทำการถึงขนาดถูกหลักครบถ้วนตามเกณฑ์ หรือเต็มอัตรา ไม่ใช่ทำครึ่งๆ กลางๆ หรือเหวี่ยงแหเหวี่ยง หรือไม่ถูกเรื่องกัน รู้จักจัดทำ รู้จักดำเนินการ^{๑๑}

สรุปว่า ปโยคสมบัติ คือ ความสามารถในการพาเพียรประกอบการทำงานด้วยการพิจารณาอย่างฉลาด กิจการงานทุกอย่าง แม้แต่การโจรกรรมก็ต้องอาศัยความรอบรอบ ศิลปะ ความชำนาญ และความสามารถในการทำกิจการงานนั้นๆ ให้สำเร็จ ความสามารถกระทำกิจการงานต่างๆ ได้

^{๑๐} ขุ.ปฏี.อ. (บาลี) ๔๑/๒๔๖.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๙-๒๖๐.

^{๑๔} ๑๐๓.๓๖๖/๒๕๕๕

๒) ธรรมทาน ได้แก่ การให้ธรรม ให้วิทยาทานความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและวิชาการต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม การให้ธรรมทานนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธมฺมทานํ สพฺพทานํ ชินาติ การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๕} คำว่า ทานนี้ ท่านยังได้อธิบายออกไปอีกว่ามี ๓ อย่าง ได้แก่

(๑) อำนาจจากเจตนา ได้แก่ มีศรัทธา มีการสละความตระหนี่

(๒) ด้วยอำนาจวิริติ ได้แก่ การให้อภัย กล่าวคือ การรักษาศีล ๕ การงดเว้นจากบาป

(๓) อำนาจแห่งไทยธรรม ได้แก่ วัตถุที่ควรให้ มีข้าวและน้ำ เป็นต้น^{๑๖}

อำนาจทั้ง ๓ ประการนี้ สรุปลงได้ว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ได้แก่

๑) เพราะมีศรัทธาพร้อมหน้า (สทฺธาย สมมุขีภาวา) ได้แก่ ผู้ถวายเป็นคนมีศรัทธา ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สทฺธายปิ สาธุ ทานํ ทานํที่ให้อยู่ด้วยศรัทธายังประโยชน์ให้สำเร็จ”^{๑๗}

๒) เพราะมีไทยธรรมพร้อมหน้า (เทยฺยธมฺมสฺส สมมุขีภาวา) ได้แก่ วัตถุสิ่งของที่เหมาะสม มีความบริสุทธิ์ ได้มาโดยสุจริต เป็นของดีมีประโยชน์ และมีความเหมาะสมกับผู้รับ

๓) เพราะมีทักษิณบุคคลพร้อมหน้า (ทกฺขิณฺเอยฺยานํ สมมุขีภาวา) ได้แก่ ผู้รับนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ มีศีลธรรม ผู้รับ เรียกว่า ปฏิภาทก เป็นผู้มั่งคิล มีคุณธรรมทั้งนี้ไม่จำกัดว่าปฏิภาทกนั้นจะต้องเป็นพระสงฆ์เสมอไป อาจเป็นสามเณร แม่ชี หรือคฤหัสถ์ผู้มีศีลธรรมก็ได้^{๑๘}

คำว่า “ทาน” แปลว่า การให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ฉะนั้น การมอบสิ่งของให้ใครหรือถวายของให้ใครก็เป็นบุญทั้งนั้น จะต่างกันก็เพียงว่าได้บุญมากหรือบุญน้อยเท่านั้นเอง ฉะนั้นเวลาพูดว่า ไปทำบุญทำทาน จึงหมายความว่าไปชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยการแบ่งปันสิ่งของ และการทำบุญก็ไม่ได้มีความหมายแคบๆ แต่เพียงการให้ทาน การบริจาคสิ่งของแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น^{๑๙} แต่พุทธศาสนิกชนส่วนมากจะรู้จักเฉพาะทานที่เกิดจากการให้วัตถุสิ่งของเพราะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย ส่วนการให้ทานที่มาในรูปแบบอื่น เช่น ให้คำแนะนำพร่ำสอน ให้หลักธรรม ชี้แนะความถูกต้อง การให้อภัย และการปฏิบัติตามศีล พุทธศาสนิกชนทั่วไปไม่ค่อยให้ความสำคัญ โดยถือว่าไม่เกี่ยวข้องกับการให้ทาน และมีการละเลยต่อข้อปฏิบัติดังกล่าว เป็นเหตุให้การทำบุญด้วยทานไม่

^{๑๕} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๔๓.

^{๑๖} มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๓.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๘/๒๙.

^{๑๘} พ.ร.บ. (ไทย) ๓๐/๗๔๕/๓๘๑.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖-๒๗.

ครบตามกระบวนการคือมองแต่ในแง่ที่เป็นวัตถุฝ่ายเดียว ซึ่งตามปกติแล้วการให้ทานจะต้องเริ่มจากจิตใจก่อนเป็นอันดับแรกคือใจเป็นประธานของการกระทำทั้งปวง แล้วจึงแสดงออกมาทางกาย และทางวาจา

ส่วนวิธีการให้ทานนั้นมีอยู่ ๒ วิธี ได้แก่

๑) ปาฏิบุคลิกทาน ให้โดยเจาะจง เช่น ถวายสิ่งของแก่พระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยากคนใดคนหนึ่งและให้แก่ผู้มีพระคุณแก่ตนคนใดคนหนึ่ง เป็นต้น

๒) สังฆทาน ให้โดยไม่เจาะจง เช่น ถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ บริจาคอุปกรณ์การศึกษาแก่สถานศึกษา เป็นต้น^{๒๐}

พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงการทานในรูปแบบของสัตบุรุษ กล่าวคือ ผู้มีความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องให้ทาน ซึ่งเรียกว่าสัปบุรุษ ๕ อย่าง ได้แก่

- ๑) ให้ทานด้วยศรัทธา
- ๒) ให้ทานโดยเคารพ
- ๓) ให้ทานตามกาลอันสมควร
- ๔) ให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทน
- ๕) ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๒๑}

การให้ทานนี้ บุคคลพึงพิจารณาให้ดีกว่าตนเองมีกำลังในการให้แค่ไหน จะเกิดความเดือดร้อนแก่ตนและครอบครัวได้หรือไม่ ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้รู้จักประมาณ รู้จักตนเองว่าอยู่ในฐานะเช่นใดก็ถวายทานเช่นนั้น ส่วนผู้ที่ให้ทานแล้วทำให้ชีวิตตนและครอบครัวเดือดร้อนนั้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ให้ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่พอใจ ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี และผู้ให้ของที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี และให้ของที่ประเสริฐ นรชนนั้นจะบังเกิด ณ ที่ใดๆ ย่อมมีอายุยืน มียศ”^{๒๒}

เมื่อสามารถปฏิบัติตามหลักทานมัยได้แล้ว ก็ย่อมได้รับอานิสงส์หรือประโยชน์ในการให้ทานตามมา ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) เป็นที่รักที่ขอบใจของคนหมู่มาก
- ๒) สัตบุรุษย่อมคบหา
- ๓) กิตติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งขจรไป

^{๒๐} อด.นกก. (ไทย) ๒๒/๓๓๐/๓๕๑-๓๕๒.

^{๒๑} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๑๕๕-๑๕๖.

^{๒๒} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๕๖.

๔) จะเข้าไปสู่ที่ประชุมใดๆ ก็ไม่เกี่ยว

๕) เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์^{๒๓}

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงประโยชน์ของการให้ทานแล้วมีโศกะมาก ได้สมบัติ ๔ ประการ แก่สุภมาณพโตทยบุตรว่า การให้ทาน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหากมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นผู้มีโศกะมาก ดังปรากฏในจุฬามณีวงศ์สูตรว่า

คนที่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ที่นอนที่อยู่อาศัย
ประทีปโคมไฟ แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาตายไปแล้วจะไปสู่สุคติ ถ้ามาเกิดเป็น
มนุษย์ จะเป็นผู้มีโศกะมาก^{๒๔}

การให้ทานจึงมีประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

๑. การให้ทาน เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กล่าวคือ เมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๒. การให้ทาน เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เป็นผู้มีโศกะมาก

การให้ทานจะทำให้เป็นผู้มีโศกะมากได้อย่างไร เรื่องนี้เราจะพิจารณาจากความจริงที่ปรากฏให้เห็นในชีวิตจริง บางคนเกิดมาในตระกูลที่มีโศกะมาก คือ มีทรัพย์สมบัติมาก บางคนเกิดมาแทบไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ แม้จะดิ้นรนหาอย่างไร ก็ไม่พอดำรงชีพ เรื่องนี้เราจะต้องพิจารณาเหตุปัจจัยหลายประการ นอกจากนี้ อานิสงส์ของการให้ทานนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถได้สมบัติทั้ง ๔ ประการไว้ว่า

๑. ทำให้เป็นผู้มีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรงดี และมีบริวาร (อุภิสสมบัติ)

๒. ทำให้เป็นพระราชาปกครองประเทศและได้รับความสุข (คติสมบัติ)

๓. ทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ (สมบัติทั้ง ๔)

๔. ทำให้ได้กัลยาณมิตร ถึงความเป็นผู้รู้ (วิชา) และถึงความหลุดพ้นได้ (ปโยคสมบัติ)

๕. ทำให้ได้ปฏิสัมภิทา วิโมกข์ สวากขารมัญญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพุทธภูมิ^{๒๕}

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนาถือว่า การให้ทานเป็นความดีอย่างหนึ่ง และการให้ทานนั้นก็เป็นการสั่งสมความดี เป็นการพัฒนาจิตให้เป็นผู้อ่อนโยน เพราะผู้ที่ให้ทานได้ชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา เพราะคุณค่าหรืออานิสงส์ของบุญ อันมีผลมาจากการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^{๒๓} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๓๕.

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๔/๓๕๓.

^{๒๕} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑-๑๕/๑๙.

บุคคลฝังขุมทรัพย์ไว้ในดิน ได้นำลึกลับก็คิดว่า เมื่อถึงคราวจำเป็นทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่ตน ทรัพย์ที่ฝังไว้ในโลก เพื่อป้องกันการถูกริบเป็นของหลวง เพื่อป้องกันโจรปล้นบ้าง เก็บไว้ใช้หนี้บ้าง เก็บไว้ใช้ในเวลาข้าวยากหมากแพงบ้าง หรือเก็บเอาไว้ใช้ในคราวเกิดอันตรายทรัพย์ที่ฝังไว้นั้น จะมีประโยชน์แก่คนฝังทุกคราวก็หาไม่ เพราะเหตุว่าขุมทรัพย์ อาจเคลื่อนที่ไปบ้าง ลืมที่ฝังบ้าง มีผู้ลักไปบ้าง นาคหรือยักษ์ลักไปบ้าง หรือบางครั้งทายาทผู้ไม่เป็นที่รักขุดเอาไปบ้าง พอสิ้นบุญ ทรัพย์ทั้งหมดนั้นก็จะพินาศไปด้วย แต่ขุมทรัพย์ คือ บุญ บุคคลชายหญิงใดฝังไว้ดีแล้ว ด้วยการให้ทาน ในเจตีย์ ในสงฆ์ ในบุคคล ในแขก ในบิดามารดา หรือในพี่ชาย ทรัพย์นั้นชื่อว่าฝังไว้ดีแล้วใคร ๆ ก็ลักเอาไปไม่ได้ เป็นของติดตามตนไป บรรดาทรัพย์สมบัติทุกอย่างเวลาเขาตายไป จะนำไปได้แต่เพียงขุมทรัพย์ คือ บุญเท่านั้น^{๒๖}

ผู้ที่หวังความเจริญแก่ตน ควรหมั่นสั่งสมบุญอยู่เสมอ แม้สั่งสมทีละน้อยๆ ก็ย่อมเต็มไปด้วยบุญได้ เหมือนภาชนะน้ำที่เปิดไว้ เมื่อฝนตกลงทีละหยาดๆ ในที่สุดก็ย่อมเต็มไปด้วยน้ำได้ ดังปรากฏในพิหารบทเสฏฐิวัตร ปาปวรรค แห่งขุททกนิกายธรรมบทว่า “บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า บุญเล็กน้อยจะไม่มาถึง แม้หม้อน้ำ ย่อมเต็มด้วยน้ำที่ตกทีละหยาดได้ ฉนใด คนมีปัญญาสั่งสมบุญอยู่ แม้ทีละน้อยๆ ก็ย่อมเต็มด้วยบุญได้ ฉนนัน”^{๒๗}

ไม่ว่าบุญหรือบาปที่บุคคลได้ทำไว้แล้ว แม้จะนิดหน่อย ก็ไม่ควรดูหมิ่นว่าตนจะไม่ได้รับ เพราะแม้ทำทีละน้อย แต่เมื่อทำทีละน้อย แต่เมื่อทำนานเข้า บุญหรือบาปก็จะต้องเพิ่มมากขึ้น และผู้กระทำก็ต้องได้รับผลของบุญหรือบาปนั้นอย่างแน่นอน ทานเป็นส่วนเบื้องต้นที่เห็นได้ง่าย ปรากฏภายนอกทางวัตถุ คือ เมื่อปรารถนาถึงทางผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เจ้าภาพก็พากันทำบุญทำกุศล นิมนต์พระสงฆ์มาถวายภัตตาหาร ถวายเครื่องไทยธรรมต่างๆ อันนี้เป็นส่วนเบื้องต้น ซึ่งเป็นการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการเกื้อกูลต่อศาสนา โดยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติศาสนกิจ แต่ทานนั้น มิใช่หยุดเพียงเท่านั้น ท่านผู้มีความดำริชอบประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห็นเรื่องของชีวิตมาปรารถนาถึงความตายว่าคตินิยามของชีวิตคน ก็คือ การเกิด แก่ เจ็บ แล้วก็ตาย อย่างที่กล่าวกันว่า คนทั้งหลายที่เราเรียกว่าเป็นสมบัติพัสถานซึ่งได้รวบรวมสั่งสมเอาไว้แล้ว จะมีมากมายเท่าใด ก็ไม่สามารถติดตามไปได้ เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้สามารถบรรเทาความยึดติด ความอยากได้ในสิ่งทั้งหลายให้น้อยลง ก็จะทำให้สามารถบำเพ็ญทาน คือ การให้ การบริจาค เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์บ้าง บูชาคุณความดีของบุคคลที่มีคุณความดีบ้าง ทำทรัพย์สมบัตินั้นให้เป็นประโยชน์ จะ

^{๒๖} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๘/๑๗-๑๘.

^{๒๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๒/๖๙.

นำมาใช้สอย เลี้ยงดูบุคคลในความรับผิดชอบก็ได้ บำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ก็ได้ ทรัพย์นั้นก็มีประโยชน์มากขึ้น^{๒๘}

สรุปว่า การปฏิบัติตามหลักทานมัยนี้ แม้ว่าจะเป็น การปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องก็ตาม แต่ก็ เป็นเพียงการปฏิบัติในขั้นพื้นฐานเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอ ดังนั้น วิธีการที่ยิ่งกว่า ทาน พระพุทธศาสนาจึงแสดงด้วยการรักษาศีล และศีลก็มีอยู่มากมายหลายระดับ ด้วยกัน ศีล สำหรับผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ทั่วไป มีอยู่ ๕ ข้อ สูงขึ้นมาหน่อย คือ ศีลอุโบสถ ๘ ข้อ สำหรับนักบวชก็มี ๑๐ สิกขาบทเพื่อสามเณร ศีล ๒๒๗ สิกขาบทสำหรับพระภิกษุ เป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานของพระพุทธศาสนา

๒.๓.๒ หลักปฏิบัติขั้นศีลมัย

ศีล หมายถึง การตั้งใจงดเว้นจากความชั่ว เป็นการฝึกบังคับตัวเองไม่ให้ทำความชั่ว รักษากาย วาจาให้เรียบร้อยตามควรแก่ภาวะ คือ ความเป็นของตนๆ ศีล ๕ นี้ถือเป็นหลักปฏิบัติเพื่อกำจัดความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ศีล ๕ ประกอบด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ตกลงไป กล่าวคือ ไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง

๒) อทินนาทานา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยความโลภ ความอยากได้มาเป็นของตน

๓) กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการประพฤติดิฉิตในกาม

๔) มุสาวาทา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการพูดเท็จ

๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ สุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิด^{๒๙}

เมื่อมีการรักษาศีล ๕ อันเป็นวิธีการขั้นต้นเพื่อกำจัดความตระหนี่ให้ออกไปจากจิตใจเพื่อก้าวขึ้นสู่การเจริญจิตใจขั้นสูงไปอีก กล่าวคือ ขั้นสมาธิและปัญญา บุคคลผู้จะปฏิบัติธรรมยังจำต้องประพฤติธรรม ๕ หรือเบญจธรรมอันถือเป็นธรรมที่เกื้อกูลและส่งเสริมสนับสนุนในการรักษาศีล ๕ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นให้มั่นคงยิ่ง มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑) เมตตาและกรุณา ได้แก่ มีความรักใคร่และความสงสารต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ผู้เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน

๒) สัมมาอาชีวะ ได้แก่ ประกอบการงานที่บริสุทธิ์สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มรณกถา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔-๕๖.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๑๙๖.

- ๓) กามสังวร ได้แก่ ความสำรวมระมัดระวังในเรื่องกาม ไม่มัวเมาหมกมุ่น
- ๔) สัจจะ ได้แก่ มีสัจจะความจริงใจ ความซื่อสัตย์ พูดด้วยใจจริง มีประโยชน์ต่อกัน
- ๕) สติสัมปชัญญะ ได้แก่ มีสติความระลึกได้และสัมปชัญญะความรู้ตัว

การบำเพ็ญธรรมขั้นศีลเพื่อควบคุมกายวาจาก็ถือว่าได้ปฏิบัติขั้นที่สอง แต่ยังไม่ใช่มั่นสูงสุด แต่ผลที่เกิดเป็นอานิสงส์ในการรักษาศีลนี้มีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมาก
- ๒) ชื่อเสียงย่อมฟุ้งขจรไป
- ๓) จะเข้าไปสู่สมาคมใดๆ ก็มีความกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน
- ๔) เมื่อถึงเวลาตาย ก็ตายอย่างมีสติ ไม่หลงตาย
- ๕) เมื่อตายไปแล้ว ก็ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๐}

สรุปว่า เมื่อบุคคลเป็นผู้ให้ทานและมีการรักษาศีลแล้ว บุคคลก็จะสามารถที่จะคิด จะพูด จะทำอะไรก็เป็นบุญกุศล ความทุกข์ก็จะเบาบาง ปัญหาต่างๆ ทั้งของตนและสังคมก็จะลดลงได้ตามลำดับ ยังมีวิธีการปฏิบัติธรรมยังมีวิธีการขั้นสูงขึ้นไปยิ่งกว่าทานและศีล กล่าวคือ การประพฤติ ปฏิบัติอบรมจิตและปัญญาอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อกำจัดความทุกข์ของชีวิตโดยตรง ดังนั้น ขั้นต่อไปในการปรารถนาถึงความตายนั้น ก็จะสามารถทำบุญขั้นสูงขึ้นไปอีก เรียกว่า “ภาวนา”

๒.๓.๓ หลักปฏิบัติขั้นภาวนามัย

ภาวนา ได้แก่ การอบรมจิตใจให้เกิดความสงบและมีปัญญา โดยมีความพันทุกข์สันนิเลสแห่งสังสารวัฏเป็นจุดหมาย ดังนั้น การเจริญภาวนาหรือปัญญา ก็คือ การอบรมหรือบำเพ็ญกรรมฐาน ๒ ประการ^{๓๑} ได้แก่

๑) สมถกรรมฐานหรือสมถภาวนา ได้แก่ การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ บางทีเรียกว่า “จิตตภาวนา” หรือ “สมถกรรมฐาน” หมายถึง การอบรมจิตของตนให้สงบ ตั้งมั่นเป็นสมาธิ จิตมีความมั่นคงไม่หวั่นไหวแม้จะมีอารมณ์ภายนอกมากระทบก็ตาม เป็นการเจริญความสงบทางจิตใจ เพื่อมุ่งให้เกิดสมาธิเต็มทีจนบรรลุถึงขั้นฌานสมาธิที่ได้นั้นมีหลายระดับอันเกิดจากการฝึกอย่างเป็นระบบในสมถกรรมฐานโดยกำหนดอารมณ์ทั้งหมดที่มีเมื่อจิตขั้นสมาธิแล้วจิตมีความเป็นหนึ่งสงบนิ่งในระดับสูงมาก การเจริญสมาธิก็มีคุณประโยชน์มาก เพราะเป็นฐานรองรับการใช้ปัญญาในขั้นวิปัสสนากรรมฐาน และสมาธิมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ได้แก่

- (๑) ขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ ขณิกะ แปลว่าเล็กน้อย หรือชั่วขณะ

^{๓๐} ติ.ม. (ไทย) ๑๐/๘๐/๗๖.

^{๓๑} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๗๕/๕๗.

(๒) อุปจารสมาธิ คือ สมาธิที่เฉียดฉาน หรือสมาธิจวนจะแน่อน เป็นสมาธิชั้นกลาง สมาธิขั้นนี้สามารถระงับนิรณได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฉาน

(๓) อัปนาสมาธิ คือ สมาธิแน่วแน่หรือสมาธิที่แนบสนิท อัปนาสมาธิ แปลว่าสมาธิขั้นสูง สามารถทำให้เกิดฉานขั้นสูงได้เช่น รูปฉาน อรูปฉาน คือ ฉานขั้นสูงสุดของสมาธิ^{๓๒} แต่จุดหมายที่แท้จริง ก็เพื่อเป็นบาทหรือฐานในการเจริญปัญญาหรือวิปัสสนากรรมฐาน

วิธีการปฏิบัติขั้นนี้มีอยู่ ๔๐ อย่าง เรียกว่าอารมณกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ^{๓๓} ได้แก่

๑) กสิณ คือ การเพ่งดูธรรมชาติเป็นอารมณมีการเพ่งธรรมชาติ ๑๐ อย่าง ได้แก่

(๑) หมวดที่ ๑ ภูตกสิณ คือ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ไฟและลม

(๒) หมวดที่ ๒ วรรณกสิณ คือ สี ๔ ได้แก่ สีเขียว สีเหลือง สีแดงและสีขาว

(๓) หมวดที่ ๓ กสิณอื่น ๆ ได้แก่ แสงสว่างและช่องว่าง^{๓๔}

กสิณทั้ง ๑๐ ประการนี้ จะใช้ของที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือจะทำขึ้นเองให้เหมาะกับการใช้เพ่งโดยเฉพาะก็ได้ การเพ่งดูธรรมชาติเป็นอารมณมีการเพ่งธรรมชาติ ๑๐ อย่างเหล่านี้ ก็เพื่อระงับจิตใจ ความคิดที่ฟุ้งซ่าน ให้เป็นจิตใจที่สงบ เยือกเย็นขึ้นได้

๒) อสุภะ ๑๐ ได้แก่ การพิจารณาซากศพมีอยู่รวม ๑๐ ชนิด ได้แก่

(๑) ศพขึ้นอืด

(๒) ศพเป็นสีเขียวคล้ำคละสีต่างๆ

(๓) ศพมีน้ำเหลืองไหลเยิ้มตามช่องแตกออก

(๔) ศพขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน

(๕) ศพถูกสัตว์จิกทิ้งก่อกิน

(๖) ศพมีมือเท้าศีรษะกระเจาไปอยู่คนละที่

(๗) ศพถูกสับเป็นท่อนๆ

(๘) ศพมีเลือดไหลอาบ

(๙) ศพมีหนอนคลาคล่ำ

(๑๐) ศพเหลือแต่โครงร่างกระดูกหรือท่อนกระดูก^{๓๕}

^{๓๒} อภิ.สง.อ. (บาลี) ๔๖/๒๕๕.

^{๓๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมถกัมมัฏฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐.

^{๓๔} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๕/๔๘-๔๙.

^{๓๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐-๖๑.

การพิจารณาคูสุภะเหล่านี้ จะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ไม่หลงใหลในสิ่งต่างๆ

๓) อนุสติ คือ การระลึกถึงสิ่งที่ตั้งาม ทำให้มีกำลังใจ ๑๐ ประการ ได้แก่

- (๑) พุธานุสติ ระลึกถึง พระพุทธเจ้าและพระคุณของพระพุทธองค์
- (๒) อัมมานุสติ ระลึกถึงพระธรรมและคุณของพระธรรม
- (๓) สังฆานุสติ ระลึกถึงพระสงฆ์และคุณของพระสงฆ์
- (๔) สีลानุสติ ระลึกถึงศีล พิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติบริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย
- (๕) จาคานุสติ ระลึกถึงจาคะ ทานที่ตนได้บริจาคแล้ว
- (๖) เทวตานุสติ ระลึกเทวดา หมายถึงพิจารณาคุณธรรมซึ่งทำคนให้เป็นเทวดา
- (๗) มรณัสสติ ระลึกถึงความตายที่จะต้องมาถึงตนเป็นธรรมดา
- (๘) กายคตาสติ สติอันไปในกาย หรือระลึกถึงเกี่ยวกับร่างกาย คือ กำหนด

พิจารณาร่างกายให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ มีอาการ ๓๒ อันไม่สะอาด เป็นต้น

(๙) อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก

(๑๐) อุปสมานุสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ คือ นิพพาน และพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ดับกิเลส และหมดทุกข์^{๓๖}

๔) อัปมัณฺญา ๔ เป็นวิธีการฝึกจิตใจให้สงบเยือกเย็น ดังนี้

- (๑) เมตตา ได้แก่ มีจิตที่ปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้ากัน
- (๒) กรุณา ได้แก่ มีจิตที่ปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายหลุดพ้นจากความทุกข์
- (๓) มุทิตา ได้แก่ การชื่นชมยินดีในความสุขและความสำเร็จของบุคคลอื่น
- (๔) อุเบกขา ได้แก่ มีจิตเป็นกลางไม่ติใจ ไม่เสียใจ^{๓๗}

๕) อาหารปฏิกุศลสัญญา ได้แก่ การพิจารณาอาหารที่บริโภคว่าเป็นของปฏิกุศลน่าเกลียดจนไม่ยินดีในรสอาหารต่างๆ รับประทานอะไรก็ได้ ไม่ติดในยี่ห้อ ราคา และประเภทของอาหาร

๖) จตุธาตุววัฏฐาน ได้แก่ การพิจารณาว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น สักวันหนึ่งก็ต้องกลับไปสู่ดินน้ำลมไฟ เมื่อพิจารณาอยู่เช่นนี้ ใจย่อมเป็นอิสระ ไม่ยึดมั่นในร่างกายของตนและในร่างกายของผู้อื่น

๗) อรูป ๔ ได้แก่ กำหนดภาวะที่เป็นอรูปธรรม เป็นอารมณ์ ใช้ได้เฉพาะผู้ที่เพ่งกสิณ ๙ อย่างแรกข้อใดข้อหนึ่ง จนได้จตุตถฌานมาแล้ว ดังนี้

- (๑) อากาสนัญญายตนะ กำหนดช่องว่างหาที่สุตมิได้ เป็นอารมณ์
- (๒) วิญญานัญญายตนะ กำหนดวิญญานหาที่สุตมิได้ เป็นอารมณ์ คือ กำหนด
- (๓) อากิณฺณัญญายตนะ กำหนดภาวะไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์

^{๓๖} อก.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๘๐/๓๒.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

(๔) เนวสัญญานาสัญญายตนะ กำหนดภาวะมีสัญญาหรือไม่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ^{๓๘}

กรรมฐานหรืออารมณ์กรรมฐาน ๔๐ อย่างนี้มีความแตกต่างกันไปโดยความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติซึ่งควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะนิสัย ความโน้มเอียงของแต่ละบุคคลที่เรียกว่า จริตต่างๆ แบ่งออกได้ ๖ ประเภท ได้แก่

๑) รากจริต หมายถึง ผู้มีรากะเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักไปทางรากะ เช่น รักสวยรักงาม ผู้ปฏิบัติต้องใช้ข้อสุกะ ๑๐ หรือกายคตาสติ ๑๐ รวมถึงพรหมวิหารข้ออื่น ๆ และกสิณ โดยเฉพาะวรรณกสิณมาปฏิบัติ

๒) โทสจริต หมายถึง ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักไปทางโทสะประพฤติหนักไปทางใจร้อน หงุดหงิดรุนแรง ผู้ปฏิบัติต้องใช้เมตตาพรหมวิหารมาปฏิบัติ

๓) โมหจริต หมายถึง ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยหนักในทางโมหะ ใครว่าอย่างไรก็คอยเห็นคล้อยตามไป แก้ไขด้วยการเรียน ไตถาม ฟังธรรม สนทนาธรรมตามกาล

๔) ศรัทธาจริต หมายถึง ศรัทธาเป็นความประพฤติ ปกติมีลักษณะนิสัยมากด้วยศรัทธาประพฤติหนักไปทางมีจิตซาบซึ้ง ชื่นบานน้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย ผู้ปฏิบัติจำต้องยึดมั่นในสิ่งที่ควรแก่ความเลื่อมใส และความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น ความตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม ความปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และศีลของตน

๕) พุทธิจริตหรือญาณจริต หมายถึง ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปในทางใช้ความคิดพิจารณา และมองไปตามความเป็นจริง ผู้ปฏิบัติจำต้องใช้ความคิดพิจารณาภาวนาธรรม เช่น พิจารณาในไตรลักษณ์ เป็นต้น

๖) วิตักกจริต หมายถึง ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปกติ มีลักษณะนิสัยความประพฤติหนักไปทางชอบครุ่นคิดทวน นึกคิดจับจดฟุ้งซ่าน ผู้ปฏิบัติจำต้องแก้ด้วยสิ่งที่สะกดอารมณ์ เช่น เจริญอานาปานสติ หรือเพ่งกสิณ ^{๓๙}

๒) วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ วิธีการบำเพ็ญปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงจนสามารถทำจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้ในที่สุด คือ เห็นเป็นสิ่งที่เที่ยงไม่คงทนถาวรและไม่มีแก่นสาร มีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับสลายไปในที่สุด โดยมีวิธีการปฏิบัติอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นกายส่วนย่อยในกายส่วนรวม เรียกว่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งออกเป็น ๖ หมวด ได้แก่

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๕/๑๘๙.

^{๓๙} พุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๙๒/๑๘๘.

(๑) หมวดอานาปานสติ ว่าด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ได้แก่ การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก คือ ผู้ปฏิบัติ นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรง ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก โดยอาการต่างๆ

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ กำจัดความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้เรียกว่าเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาหรือตามดูรู้ทันเวทนาโดยอาการต่างๆ ได้แก่ เมื่อเกิดความรู้สึกสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นชนิดสามิสและนิรามิสก็รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติกำจัดความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้ เรียกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานนั้นมีทั้งสมถะและวิปัสสนาในตัวบุคคลผู้ต้องการจะปฏิบัติ จะเจริญสมถะจนได้ฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาตามแนวทางสติปัฏฐานจนถึงที่สุดก็ได้ หรือจะอาศัยเพียงขณิกสมาธิหรืออุปปจารสมาธิมาประกอบแล้ว เจริญวิปัสสนาเป็นต้นนำตามแนวสติปัฏฐานนี้ไปจนถึงที่สุดก็ได้

(๔) อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเครื่องเผาบาป มีความรู้สึกตัว มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมหรือตามดูรู้ทันธรรมนั้น^{๔๐}

ผู้ที่ปัญญายังไม่เกิดนั้นยังมีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงอยู่มาก เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นก็มีความหวั่นไหวของจิตใจอย่างรุนแรง เช่น เมื่อมีการตายจากไปของบุคคลในครอบครัว หรือ มีการเสียหายทรัพย์สินสมบัติ บางคนถึงกับเป็นลม ร้องไห้ไม่เป็นอันกินอันนอน เพราะไม่เห็นพระไตรลักษณ์ข้อนี้ชัด แต่ถ้าเห็นพระไตรลักษณ์ข้อความไม่เที่ยงชัด แม้จะเศร้าโศกเสียใจบ้างก็ไม่มากนัก เพราะได้เห็นพระไตรลักษณ์ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงอย่างนี้เอง

การเจริญวิปัสสนานี้เป็นบุญมากกว่าการให้ทาน มากกว่าการรักษาศีล และมากกว่าการเจริญสมาธิ เพราะเป็นหลักธรรมขั้นสูงในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นไปเพื่อทำลายกิเลส อย่างน้อยก็ทำให้กิเลสเบาบางลง ทำให้เบากาย เบาใจ ไม่ถูกกิเลสแผดเผามาก ทำให้ชีวิตมีความสุขสงบเพิ่มขึ้นอย่างสูงก็ทำให้กิเลสหมดไปถึงความสิ้นทุกข์ ประสพสันติสุขในที่สุด^{๔๑}

สรุปว่า เมื่อบุคคลเป็นผู้ให้ทานและมีการรักษาศีลแล้ว บุคคลก็จะสามารถที่จะคิด จะพูด จะทำอะไรก็เป็นบุญกุศล ความทุกข์ก็จะเบาบาง ปัญหาต่างๆ ทั้งของตนและสังคมก็จะลดลงได้

^{๔๐}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

^{๔๑}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), วิปัสสนาภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓-๙.

ตามลำดับ ยังมีวิธีการปฏิบัติธรรมยังมีวิธีการขั้นสูงขึ้นไปยิ่งกว่าทานและศีล กล่าวคือ การประพาสปฏิบัติอบรมจิตและปัญญาอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อกำจัดความทุกข์ของชีวิตโดยตรง ดังนั้น ขั้นต่อไปในการปรารถนาถึงความตายนั้น ก็จะสามารถทำบุญขั้นสูงขึ้นไปอีก เรียกว่า “ภาวนา” วิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อบรรลุสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ จำต้องปฏิบัติไปตามลำดับ กล่าวคือ เริ่มต้นที่ทาน อันเป็นการสละความตระหนี่ ความหวงลาภ แล้วต่อการรู้จักควบคุมกายวาจาด้วยศีล ไม่ประพาสล่วงเกินข้อห้ามต่างๆ ทางศีลธรรม กฎหมายบ้านเมือง ซึ่งเป็นฐานที่จะนำไปสู่วิธีการขั้นสูงต่อไป ซึ่งได้แก่ การฝึกอบรมจิตตามแนวแห่งสมถกรรมฐานเพื่อให้จิตใจเกิดความมั่นคง ไม่หวั่นไหว มีความสงบระงับ และการอบรมปัญญา อันเป็นหลักปฏิบัติตามหลักวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถบรรลุธรรม ดับอกุศลธรรมทั้งปวงลงได้ในที่สุด จัดเป็นผู้มีร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์ในทัศนะพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม การประพาสปฏิบัติทั้งหมดก็ล้วนขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เป็นประมาณว่ามีความตั้งใจ มีความรู้ถูกต้อง มีความเพียรพยายามสามารถที่จะปฏิบัติมากน้อยเพียงไร

๒.๔ หลักคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับสมบัติ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาแต่ละหมวดที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้มองในด้านความเป็นเหตุปัจจัยอาศัยสนับสนุนซึ่งกันและกัน และในด้านกระบวนการ การมองความสัมพันธ์ของหลักคุณธรรมที่มาเกี่ยวข้องกับสมบัตินั้น ก็คือ การมองถึงหลักธรรมในหมวดนั้นๆ ที่ส่งเสริมให้บรรลุสมบัติทั้ง ๔ ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านความสัมพันธ์ส่งเสริมสนับสนุน โดยที่พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา มีอิทธิพลมาจากจริยธรรมจะขึ้นอยู่กับลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ เพราะจิตเป็นแกนกลางของจริยธรรม หากจิตมนุษย์ได้รับการพัฒนาด้านจริยธรรม คุณธรรมให้ดี การกระทำของมนุษย์ก็จะแสดงออกมาในส่วนที่ดีงาม ส่วนที่ควรคำนึงถึงในการที่จะทำนายพฤติกรรมมนุษย์ ว่ามีปัจจัยพื้นฐานมาจากจริยธรรมหรือไม่ นั่นคือ ลักษณะสถานการณ์ของผู้กระทำดีหรือทำชั่วในขณะนั้น เอื้อต่อการทำความดีหรือความชั่วอย่างไรหรือไม่ “พฤติกรรมการทำ ดีทำชั่วของคนไทย ขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานการณ์เป็นส่วนใหญ่ คนจะโกงมาก ถ้าอยู่ในสถานการณ์ยั่วเย้าใจมาก และไม่มีตัวแบบที่กระทำความดี ส่วนวัยรุ่นตอนปลาย และผู้ใหญ่ตอนต้นของไทยที่ศึกษาพบ ส่วนใหญ่มีลักษณะทางจิตใจ ที่จะมีพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ได้มาก”^{๔๒} ดังจะเห็นได้ในแง่ของความสัมพันธ์ในเชิงที่เป็นเหตุปัจจัย และในเชิงของกระบวนการในหมวดธรรมที่สอดคล้องกัน

^{๔๒} กรมสุขภาพจิต, รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ, (นทพบุรี : กระทรวงสาธารณสุข, กรมสุขภาพจิต, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๒.

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการกระทำ “กรรมวาท และกิริยาวาท เป็นศาสนาที่เน้นถึงด้วยความพากเพียรพยายามของมนุษย์ วิริยวาท”^{๔๓} และทุกอย่างย่อมมีเหตุปัจจัยสนับสนุนในตัวเองเสมอ และแผนการแสดงออกของมนุษย์ที่เรียกว่า “พฤติกรรม” ได้เป็น ๓ ทาง คือ

- ๑) พฤติกรรมทางกาย เรียกว่า กายกรรม
- ๒) พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม
- ๓) พฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากภายในคือจิต เรียกว่า มโนกรรม^{๔๔}

หลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ถือเอาการกระทำของมนุษย์เป็นเครื่องตัดสินว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีหรือคนชั่ว มิได้ยึดถือเอาเรื่องชาติ โคตร ตระกูล ยศ ความรู้ อำนาจ เพศ และวัยเป็นเครื่องวัด หากแต่วัดที่การแสดงออก หรือการกระทำของแต่ละบุคคล สอดคล้องกับดังพุทธพจน์ที่ว่า

น ชจจา วสโล โหติ น ชจจา โหติ พราหมณโณ กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พราหมณโณติ คนจะชื่อว่าเป็นคนเลว เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ได้ แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรมไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมเป็นชวานากก็เพราะกรรม เป็นคิลปิน เป็นพ่อค้าเป็นผู้รับใช้ เป็นโจร เป็นนักรบ อาชีพ เป็นบุโรหิต และแม้เป็นพระราชาก็เพราะกรรม สัตว์โลกโลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมูสัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรมสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน บุคคลเป็น พราหมณ์เพราะกรรม^{๔๕}

๒.๔.๑ หลักศรัทธาความเชื่อมั่นที่ถูกต้อง

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อมั่นที่ถูกต้องซึ่งสรุปลงเป็น ๔ ประการเท่านั้น ได้แก่

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ไร้ผล และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ้อนวอน หรือนอนคอยโชคความ

๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

^{๔๓} อด. ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๘/๓๘๖.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕-๕๖.

^{๔๕} พุ. ส. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๓๖๑, พุ. ส. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของแห่งกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากกรรมที่ตนได้ทำไว้

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีความมั่นใจในองค์พระตถาคตว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ^{๔๖} มนุษย์ทุกคน หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด ด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง พระคุณทั้ง ๙ ประการ^{๔๗} ประกอบด้วย

(๑) พระคุณประการที่ ๑ อระหัง ทรงเป็นพระอรหันต์

(๒) พระคุณประการที่ ๒ สัมมาสัมพุทธโธ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยถูกต้อง ทรงรู้ทรงเห็นสังขารทั้งปวง มีอริยสัจ ๔ เป็นสำคัญ

(๓) พระคุณประการที่ ๓ วิชชาจะระณะสัมปันโน ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ วิชาที่หมายถึง ความรู้แจ้งที่กำจัดมืดเสียได้ มีด คือ อะโร ในที่นี้หมายถึงชั้น ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) จรณะหมายถึง ธรรมควรประพฤติ ๑๕ ประการ

(๔) พระคุณประการที่ ๔ สุคโต ทรงดำเนินไปดีแล้ว นัยที่สำคัญที่สุดของสุคโต คือ ทรงดำเนินทางจิตไปได้อย่างถูกต้อง ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นวิธทางเดียวที่จะไปสู่แดนเกษม คือ นิพพาน

(๕) พระคุณประการที่ ๕ โลกวิทู ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมตาแห่งโลก

(๖) พระคุณประการที่ ๖ อนุตตะโร ปุริสัทธัมมสารถิ....ทรงมีพระปรีชาญาณในการที่จะฝึกและสอนคน ให้เป็นคนดี โดยไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน

(๗) พระคุณประการที่ ๗ สัตถา เทวะมนุษย์सानัง.....ทรงเป็นบรมครูแห่งมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พระพุทธคุณข้อนี้ เกิดจากการที่พระองค์ทรงเป็นโลกวิพูนั่นเอง จึงทรงสามารถฝึกได้ทั้งมนุษย์และเทวดาทั้ง ๖ ชั้นฟ้า รวมถึงรูปพรหมอีกด้วย

(๘) พระคุณประการที่ ๘ พุทโธ ทรงมีพระทัย เบิกบาน เพราะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งทำให้สามารถโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ตามพระองค์ไปด้วย

(๙) พระคุณประการที่ ๙ ภควา คือ ทรงหักสังสารจักรเสียได้ คำว่าจักรในบริบทนี้ หมายถึง อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม ซึ่งเสมือนตัวจักร ที่พัดผันส่งต่อไปยังกันและกัน ทำให้เกิดกำลังผลักดันหมุนเวียนวน อยู่ในวัฏฏสงสารอย่างไม่มีวันจบสิ้น ไม่มีวันที่สัตว์โลกทั้งมวลจะหลุดพ้น ออกไปจากภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ แต่สำหรับพระองค์นั้น ทรงหักสังสารจักรได้สำเร็จ ทรงหลุดพ้นจากภพทั้ง ๓ เสด็จสู่พระนิพพานได้สำเร็จ เรียบร้อยแล้ว

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๔.

^{๔๗} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๕/๖๗.

พระพุทธคุณทั้งหลายตามที่กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนเป็นการยังศรัทธาความเชื่อมั่นของมวลมนุษยพุทธรบริษัท ๔ ที่มีต่อพระพุทธเจ้าได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระองค์ได้ตรัสสอนมนุษย์ทั้งหลายล้วนเป็นไปเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เองทั้งสิ้นด้วยทรงอาศัยความเมตตากรุณาเป็นเหตุปัจจัย ไม่ว่าระยะหนทางจะไกล กัณดาร ลำบากแค่ไหน พระพุทธเจ้าทรงถือเอาความดีงามแห่งชีวิตจิตใจของมนุษย์เป็นหลัก เป็นประมาณในการเสด็จเที่ยวโปรดสั่งสอนเวไนยสัตว์ทุกหมู่เหล่า

อนึ่ง ศรัทธา ๔ อย่างนี้มีมาในพระบาลีเฉพาะข้อที่ ๔ อย่างเดียว ว่าโดยใจความ ศรัทธา ๓ ข้อต้นย่อมรวมลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด^{๔๘} เพราะเมื่อเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตก็ต้องเชื่อคำสั่งสอนของพระตถาคต คำสั่งสอนของพระตถาคตก็แสดงกรรมแสดงวิบาก คือ ผล และแสดงว่าทั้งกรรมทั้งวิบากก็รวมลงที่บุคคล ฉะนั้น ความเชื่อทั้ง ๔ ประการนั้น ไม่ใช่ความเชื่อมั่นที่มลายไร้สาระ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายให้เหตุผลแก่ศาสนิกชนของพระองค์เสมอ ดังพระพุทธพจน์ว่า

บุคคลทำกรรมใดแล้วย่อมเดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลมีหน้าซุ้มด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมเสพผลของกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นแลทำแล้วเป็นดี บุคคลอันปิติโสมนัสเข้าถึงแล้ว ย่อมเสพผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วเป็นดี คนพาลย่อมสำคัญบาปประดุงน้ำหวาน ตลอดกาลที่บาปยังไม่ให้ผล แต่บาปให้ผลเมื่อใดคนพาลย่อมเข้าถึงทุกข์เมื่อนั้น^{๔๙}

ความเชื่อนั้นท่านก็แยกออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑) เชื่อตามคำเขาบอกเล่า ได้ฟังก็เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความรู้นั้นเรียกว่า สุตามย ปัญญาปัญญาที่เกิดแต่การฟัง ท่านจัดว่าเป็นอโหิมกข์ คือ น้อมใจเชื่อไป ความเชื่อเช่นนี้ไม่เป็นศรัทธาแท้ เรียกว่า อโหิมกข์ คือ น้อมใจเชื่อไป

๒) พิจารณาด้วยตัวเอง ด้วยเหตุผลจนเห็นจริงเกิดความรู้ขึ้น ความรู้นั้นเรียกว่าจินตามยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จด้วยความคิด ความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากจินตามยปัญญา เป็นความเชื่อแต่ว่าไม่แน ไม่มั่นคง ความเชื่อเช่นนี้จึงเป็น จลศรัทธา ความเชื่อที่หวั่นไหวได้

๓) ภาวนา การทำให้มี ให้เป็นให้เกิดขึ้น และเกิดความรู้ขึ้นตามที่ทำให้มีให้เป็น เรียกว่า ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จเพราะภาวนา ดังนั้น ศรัทธา ความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากภาวนามยปัญญานี้จึงเป็น อจลศรัทธา ความเชื่อที่ถูกต้อง ชัดเจนและแน่นอน ไม่หวั่นไหว^{๕๐}

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๔๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๖-๑๗.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๗๑.

ศรัทธาในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่

๑) อมูลิกาศรัทธา ความเชื่อที่ไม่มีมูล คือ ไม่มีเหตุผล หมายความว่าเห็นอะไรไม่ได้ คิดไม่ได้พิจารณาก็นิยมใจเชื่อตามไป จนกลายเป็นความเชื่ออย่างมกมายในที่สุด

๒) อากาโรวิตศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล คือ มีปัญญาประกอบ รู้เข้าใจเหตุผลตาม เหตุปัจจัย ศรัทธานี้จะมากขึ้นจนถึงระดับสูงสุดเรียกว่า อจลศรัทธา คือ ศรัทธาที่ไม่หวั่นไหวความเชื่อนั้น เมื่อแยกออกโดยถือเอาลักษณะการเกิดมี ๒ ประเภท ดังนี้

(๑) ความเชื่อที่เกิดก่อนการรู้แจ้ง เรียกว่า ศรัทธา

(๒) ความเชื่อที่เกิดภายหลังการรู้แจ้ง เรียกว่า ปัญญา^{๕๑}

สรุปว่า เมื่อบุคคลมีศรัทธาความเชื่ออย่างมั่นคงแล้ว ก็จะละกรรมชั่วต่างๆ ด้วยกาย วาจา และใจ กระทำแต่กุศลวิบาก คือ ผลอันดีก็จะเกิดมีแก่ผู้นั้นมิได้ขาดสาย ประสบสุขยิ่ง ๆ ทั้งในโลกนี้ และในโลกหน้า ศรัทธา ความเชื่อ จึงเป็นองค์ธรรมที่เกื้อกูลต่อการประพฤติปฏิบัติทุกระดับชั้นในพระพุทธศาสนา และศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น จะต้องมียุปัญญาமாகำกับไว้ด้วยเสมอ ในที่ใดได้กล่าวถึงศรัทธาเป็นเบื้องต้นแล้วจะต้องกล่าวถึงปัญญากำกับไว้ด้วย จึงเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลายและเพื่อการเกิดขึ้นแห่งปัญญา ประโยชน์อะไรในระดับใดก็ตามที่บุคคลต้องการ จำต้องอาศัยศรัทธาความเชื่อมั่นเป็นฐานให้เกิดขึ้นทั้งนั้น เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว พื้นฐานหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนหลักๆ เช่น หลักสังสารวัฏ หลักปฏิจจสมุปบาท หลักไตรลักษณ์ เป็นต้น รวมถึงเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุนิพพาน เมื่อหลักการเจริญมรรคัสติที่ว่าด้วย การพิจารณาความตายที่จะมาถึงตนโดยมีสติไม่ประมาท จึงกล่าวได้ว่าหลักธรรมคำสอนทุกเรื่องตามแนวพระพุทธศาสนาจึงมีความสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเสมอ นั่นคือ การประพฤติปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ การปฏิบัติใดเป็นไปเพื่อเข้าใกล้หรือดำเนินไปสู่นิพพานมากเท่าไร การปฏิบัตินั้นก็ถือว่าเป็นการประพฤติในแนวพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น และพุทธศาสนาก็ถือว่า “การแสดงออกของมนุษย์ทุกอย่างถือว่าเป็นกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และพฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากใจ ก็เรียกว่าเป็นกรรมได้ ต่อมาก็มีปัญหาว่าในบรรดาพฤติกรรมทั้งหลาย ที่มนุษย์แสดงออกไป และยังไม่ได้แสดงออกไปนั้นอะไรมีผลกระทบที่ร้ายแรงที่สุด ที่จะพึงมีต่อความเป็นไปของตนเอง และสังคมมากที่สุด”^{๕๒} เพราะความเชื่อ ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก เพราะพุทธศาสนิกชนไม่เชื่อในหลัก ๔ ประการนี้แล้วก็จะเท่ากับว่าเป็นชาวพุทธเพียงแต่ชื่อเท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นชาวพุทธที่ดีได้เลย และนอกจากความเชื่อ ๔ ประการนี้แล้ว ชาวพุทธ

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ความสุขที่แท้จริง*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๘-๙.

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๓๕๖.

จะต้องมีหลักความเชื่อในพระรัตนตรัย คือ เชื่อในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ได้แก่ การเชื่อในคุณของพระรัตนตรัย

๒.๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกรรม กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่

พระพุทธศาสนามีหลักว่ากรรมใดที่ประกอบด้วยกุศลมูล กรรมนั้นเป็นกุศลกรรม เป็นกรรมดีงาม ส่วนกรรมใดที่ประกอบด้วยอกุศลมูล กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม กรรมที่ไม่ดีพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนให้รู้จักพึ่งตนเองในการประกอบคุณงามความดีในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการอ้อนวอนบวงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดีและทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม (Law of Karma)^{๕๓} ฉะนั้น ชีวิตของเราทุกคนไม่ว่าเสื่อม จะเจริญ จะสุข จะทุกข์ จะก้าวหน้า จะถอยหลัง จะอายุสั้น จะอายุยืน ขึ้นอยู่กับกรรม คือ การกระทำของเราเอง ทั้งสิ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับอำนาจดวงดาว ไม่ใช่อำนาจพระเจ้า ไม่มีอำนาจสิ่งภายนอกอื่นใดที่จะมาบันดาลชีวิตของเราให้เป็นอย่างโน้นอย่างนี้ นอกจากกฎแห่งกรรม^{๕๔} กรรมดีก็ย่อมก่อให้เกิดวิบากที่เป็นสุข กรรมชั่วย่อมก่อให้เกิดวิบากที่เป็นทุกข์ ฉะนั้น มนุษย์ต้องศึกษาปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเห็นที่ชอบ (สัมมาทิฐิ) ให้ได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มิมีชีวิต เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (กรรม) และต้องตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติเหล่านั้น ตกอยู่ภายใต้ของกฎแห่งวิฆาฏะ ๓ หรือไตรวิฆาฏะ คือ กิเลส กรรม วิบาก^{๕๕} หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลาของการดำเนินชีวิต ทั้ง ๓ อย่างนี้วนเวียนอยู่อย่างนี้จนกว่าจะสิ้นสุดลง กรรมก็เป็นเหตุแห่งวิบากและวิบากก็เป็นเหตุแห่งกรรมต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น สิ่งที่เราสั่งสมไว้ ย่อมมีผลตามเสมอ ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้แล้ว (มีความทุกข์) และประณีต (มีความสุข)”^{๕๖} กรรมนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หากกระทำความดี ก็ย่อมมีความสุข และหากกระทำความชั่ว ก็ย่อมมีความทุกข์เป็นสิ่งที่ตอบแทนเช่นกัน

สรุปว่า กรรมกับวิถีชีวิตของสรรพสัตว์นั้นเป็นสิ่งแยกออกจากกันไม่ได้ประดุจเงาที่คอยติดตามกันไป ฉะนั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง “กรรม” ว่าเป็นสิ่งที่มีใจความเกี่ยวพันกับชีวิต

^{๕๓} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒.

^{๕๔} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตฺโน), *กฎแห่งกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๕๕} มหาจุฬาราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๙๑-๓๙๒.

^{๕๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๘๑/๒๘๗.

มนุษย์ เพาะมนุษย์นั้นตราบไธที่ยังวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารก็ต้องเกี่ยวข้องกับกรรมตลอดเวลาหากแต่กรรมนั้นจะเป็นกรรมที่ดี (กุศลกรรม) หรือเป็นกรรมชั่ว (อกุศลกรรม)

๒.๔.๒.๑ เหตุให้เกิดกรรม

พระพุทธศาสนามีทัศนะว่าเบื้องหลังของความประพฤติดี-ชั่วของมนุษย์และสัตว์ล้วนเกิดแต่รากเหง้าซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า

๑) กุศลมูล ความดีทั้งปวง กล่าวคือ การกระทำความดีทั้งปวงล้วนเกิดจากหลักธรรมเหล่านี้ทั้งสิ้น โดยเรียก กุศลมูล รากเหง้าของกุศล ความดี มี ๓ อย่าง ได้แก่

- (๑) โลภะ ความไม่ย่อภาคได้
- (๒) โทสะ การไม่คิดประทุษร้าย
- (๓) โมหะ ความไม่หลง^{๕๗}

๒) อกุศลมูล รากเหง้าของอกุศลหรือของความชั่วทุกอย่างมี ๓ ประการ

- (๑) โลภะ ได้แก่ความอยากได้ในเบญจกามคุณ
- (๒) โทสะ ได้แก่ ความโกรธ
- (๓) โมหะ ได้แก่ ความหลงผิด ไม่รู้ตามความเป็นจริง^{๕๘}

กรรมชั่ว เป็นกรรมที่บุคคลกระทำไปด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลงที่ถือว่าเป็นอกุศลกรรม มีโทษเป็นความทุกข์ และเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป เช่นเดียวกัน อกุศลมูลทั้ง ๓ ประการก่อให้เกิดผลต่อการกระทำของสรรพสัตว์ทั้งหลายผู้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และอกุศลมูลเหล่านี้เองที่ทำให้สรรพสัตว์ต่างแย่งชิง ทำลายล้างผลาญทั้งทรัพย์สินและชีวิตของกันและกัน ซึ่งจัดเป็นกรรมไม่ดี มีผลเป็นความทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิด กรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ภิกษุทั้งหลายกรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดแต่ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นเหตุ มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์ เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม^{๕๙}

เมื่อเกิดการรับรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ น่าชอบใจ หรือ ไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวยหรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะหรือไม่ไพเราะ เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึกทุกข์ สุข หรือเฉยๆ ขึ้นในเวลา นั้น ตณฺหาจะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ถ้ารู้สึกสุขก็ยินดีขึ้นชอบ คล้อยตามไป ติดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ก็ไม่นิยม ชัดใจ ชิงชัง ถอยหนี อยากหลีกเลี่ยง แต่ถ้ารู้สึกเฉยๆ ก็เพเลินๆ

^{๕๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

^{๕๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๙๓/๒๕๔.

^{๕๙}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๕๑/๒๔๙-๒๕๐.

เรื่อยเรื่อยไป โดยสิ่งที่ค้นหาชอบเรียกว่าอารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์^{๖๐} โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารมณ์ที่เป็นรูปธรรม ๕ ประการแรก ซึ่งเรียกว่ากามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ที่น่าใคร่ น่าพอใจนั้น^{๖๑} เป็นสิ่งที่ค้นหาต้องการและเป็นที่เกิดของแรงจูงใจ ก็เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์ เป็นที่มาของความหวัง หวาดกลัว เคียดแค้นชิงชัง และความทุกข์ความเดือดร้อนต่างๆ เมื่อมนุษย์เกิดค้นหา ความอยากแล้ว ก็เป็นเหตุทำให้เข้าไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นๆ ด้วยอุปทาน ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจกิเลสค้นหาอันเป็นอกุศลมูล และเมื่อเกิดอุปทานแล้ว ก็มีการกระทำการต่างๆ ตามมาทางไตรทวาร ได้แก่

๑) กายทวาร ได้แก่ ประตุทางกาย

๒) วจิตวาร ได้แก่ ประตุทางวาจา

๓) มโนทวาร ได้แก่ ประตุทางใจ^{๖๒}

อกุศลมูลจึงเป็นต้นเค้าของความทุกข์ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นกิเลสที่มีแต่โทษ ทำให้ชีวิตผิดพลาด ประมาท มัวเมาโดยมีสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดอกุศลกรรม ก็คือ สัมมาทิฏฐิและมิจฉาทิฏฐิ เป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่าสาเหตุใหญ่หลัก ๒ ประการ ได้แก่

๑) สัมมาทิฏฐิ เป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม เป็นความเชื่อมั่น ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่น เห็นว่าคุณของมารดาบิดามีจริง เห็นว่าโลกหน้ามี เป็นต้น รวมเรียกสั้นๆ ว่าเห็นชอบ ตามคลองธรรม หรือความเชื่อกรรม ซึ่งทำให้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเรียกตามหลักวิชาคำเดียวว่ากัมมัฏสสกาญาณ^{๖๓} คือ สัมมาทิฏฐิ ได้แก่ การเห็นที่ถูกต้องตามอริยสัจ ๔ ดังพระพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสัมมาทิฐิ คือ อะไร คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”^{๖๔} แบ่งเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

(๑) โลภียสัมมาทิฏฐิ “ความเห็นชอบระดับโลกหรือเนื่องในโลภีย เช่น เห็นว่า บาบ บุญ คุณ โทษมีจริง สวรรค์-นรกมีจริง เป็นต้น ความรู้ขั้นนี้เรียกอีกนัยหนึ่งว่ากัมมัฏสสกาญาณ คือ มีความเชื่อว่าสรรพสัตว์ต่างมีกรรมเป็นของตนเองทั้งสิ้น”^{๖๕}

(๒) โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบระดับเหนือโลก ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ประการ มีทุกข์ สาเหตุที่ทุกข์เกิด การดับทุกข์ และหนทางที่จะดับทุกข์^{๖๖}

^{๖๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๖๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๗/๑๖๘.

^{๖๒}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๑-๓๒.

^{๖๓}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๙๙.

^{๖๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๒๓๑.

^{๖๕}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๙๙.

^{๖๖}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๘๑/๒๗๑.

๒) มิฉฉาทิฏฐิเป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม มี ๓ ประการ ได้แก่

(๑) อภิริยติฏฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำนี้ ความเห็นที่ปฏิเสธการกระทำต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำดี ชั่ว ถือว่าไม่มีอยู่จริงๆ ไม่รับรู้การกระทำนั้นๆ ที่บัญญัติเรียกกันการกระทำดี ทำชั่ว เมื่อไม่มีการกระทำแล้วผลที่เรียกว่าบุญ บาปจึงไม่มีด้วย และความเห็นแบบนี้ พระพุทธศาสนาปฏิเสธ เพราะเป็นการขัดกับกฎแห่งกรรม

(๒) อเหตุกทิฏฐิ เป็นการปฏิเสธผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ โดยมีความเห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนนั้นไม่ว่าจะเป็นความสุข ทุกข์ ล้วนเกิดขึ้นมาเอง ทิฏฐิประเภทนี้ก็ผิดกับหลักพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ จะดับไปก็เพราะเหตุดับ ฉะนั้น ความสุข ความทุกข์ เป็นต้น จึงเป็นผลอันเกิดมาจากเหตุที่แตกต่างกัน คือ เหตุดีผลดี เหตุชั่วมีผลเป็นทุกข์

(๓) นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มี เป็นการปฏิเสธทั้งเหตุทั้งผล คือ บาป บุญ การกระทำ ผลของการกระทำ โลกหน้าไม่มี สัตว์ทั้งหลายจบสิ้นลงที่ความตาย และความเห็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิฉฉาทิฏฐิเพราะขัดกับหลักกรรมตลอดถึงกฎแห่งไตรวิฏฐิ^{๖๗}

ความเห็นทั้งหมดนี้ “รวมเรียกว่าเป็นนิยตมิฉฉาทิฏฐิ คือ เป็นความเห็นที่ดิ่งลงไป ยากที่จะแก้ไขได้ เป็นความเห็นผิดที่มีโทษมาก เพราะเป็นต้นเหตุให้คนยุติการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาลิขิตใจของตน ให้ได้รับผลในระดับสูงๆ ขึ้นไป เพราะเมื่อปฏิเสธเรื่องเหตุผลเสียแล้ว ย่อมไม่ยินดีที่จะสร้างเหตุแห่งความสุขและทำลายเหตุแห่งความทุกข์ คนที่มีความเห็นเช่นนี้ท่านจึงถือว่าเป็นวิภูฏาณะ คือหลักตอของวิภูฏาไม่มีโอกาสพัฒนาก้าวหน้า เป็นพวกที่มีชีวิตสักว่าลมหายใจเข้าออกเท่านั้น เป็นกรรมหนักที่สุดในฝ่ายอกุศล”^{๖๘}

สรุปว่า เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในเหตุผลอย่างถูกต้อง ย่อมช่วยให้เกิดความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย ผู้คนอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข เกิดจากการรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยของมันเรียกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิระดับธรรมจริยาเป็นประโยชน์หรือจุดหมายชีวิตระดับทิฏฐิธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะ^{๖๙}

๒.๔.๒.๒ ประเภทของกรรม

ตามหลักพระพุทธศาสนา บุคคลแตกต่างกันเพราะ “กรรม” หมายถึง การกระทำของบุคคลนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลจะเป็นคนชั่ว เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ เป็นพราหมณ์ (คนดี) เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ แต่เป็นคนชั่วเพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม (การกระทำของตนเอง)”^{๗๐}

^{๖๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๐๕/๘๑.

^{๖๘} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตภาโณ), ธรรมปริทรรศน์, หน้า ๙๙-๑๐๑.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๒.

^{๗๐} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๖/๒๗๒.

เรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาสามารถย่อให้เข้าใจได้ง่ายโดยจัดตามผลที่ปรากฏ จำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จัดเป็น ๔ ประเภท^{๗๑} ได้แก่

(๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่ายๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และการดื่มสุรา เมรัย กล่าวคือ บางคนปรุงแต่งความคิดหรือเจตนาทางกายวาจาใจอันประกอบด้วยเบียดเบียน จึงเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียน ได้รับสัมผัสที่มีการเบียดเบียน ได้เสวยเวทนาที่มีการเบียดเบียน อันเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่นสัตว์ที่เกิดในนรก

(๒) กรรมขาว มีวิบากกรรม ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลธรรมทั้งหลาย กล่าวคือ บางคนปรุงแต่งความคิดหรือเจตนาที่ไม่มีการเบียดเบียน ได้รับสัมผัสที่ไม่มีการเบียดเบียน ได้เสวยเวทนาที่ไม่มีการเบียดเบียน อันเป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นเทพชั้นสุภภินหะ (พรหมมีรูปชั้นที่ ๙ ในรูปพรหม ๑๖ ชั้น)

(๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป กล่าวคือ บางคนปรุงแต่งความคิดหรือเจตนาทางกายวาจาใจที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง จึงเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ได้รับสัมผัสอันมีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ได้เสวยเวทนาที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง อันมีทั้งสุขทั้งทุกข์คละกันไปด้วยดังเช่นมนุษย์บางเหล่า เทพบางเหล่าวินิปาติกะบางเหล่า

(๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งปวงเพื่อความสิ้นกรรม กล่าวคือ เจตนาเพื่อละกรรมดำซึ่งมีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวซึ่งมีวิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำ ทั้งขาว ซึ่งมีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิด ไม่ปรารถนาจำทำกรรมใดๆ อีกต่อไป

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดา เรียกว่ากฎธรรมชาติ ภาษาบาลีเรียกว่านิยาม ซึ่งแปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอน^{๗๒} เป็นกฎแห่งธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย ที่เรียกว่า “นิยาม ๕ ประการ” ซึ่งได้แก่

(๑) อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศและฤดูอันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์

^{๗๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๘/๖๖.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๕๒-๑๕๔.

(๒) พินิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุ์กรรมเป็นต้น เช่น มนุษย์ก็คลอดลูกเป็นมนุษย์ มะม่วงก็ออกลูกเป็นมะม่วง

(๓) จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เป็นไปตามการกำหนดของจิต การแสดงพฤติกรรมทางกายบางอย่าง เช่น การพูด เป็นต้นก็เป็นไปตามกำหนดของจิต

(๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ ใครทำดีก็ได้รับผลดี ใครทำชั่วก็ได้รับผลที่ไม่ดี เป็นต้น

(๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสรรพสิ่งในโลกมนุษย์^{๗๓}

นิยาม ๔ ข้างต้นสามารถรวมลงในนิยามข้อสุดท้าย คือ ธรรมนิยามได้ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์และสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เกิดมาก็ด้วยนิยาม ๔ ข้างต้นซึ่งมีนิยามข้อที่ ๕ เป็นตัวควบคุมอีกชั้นหนึ่งจึงเกิดมาตามสภาพที่ควรจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนส่งเสริมให้เป็นไปและในพระพุทธศาสนายังได้จัดความเชื่อเรื่องกรรมไว้ ๑๒ อย่าง เรียกว่ากรรม ๑๒ โดยจำแนกตามหลักการของการให้ผล แบ่งออกเป็น ๓ หมวด ได้แก่

๑) หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล ได้แก่

(๑) ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน คือ ในภพนี้

(๒) อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือ ในภพหน้า

(๓) อปรายเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพต่อๆ ไป

(๔) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล

๒) หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือ จำแนกการให้ผลตามหน้าที่ ได้แก่

(๑) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด

(๒) อุปัตถัมภกรรม กรรมสนับสนุน คือ เข้าสนับสนุนต่อจากชนกกรรม

(๓) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น คือ เข้ามาบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรมนั้นให้แปรเปลี่ยนทุเลาเบาลงหรือสิ้นเข้า

(๔) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน คือ กรรมแรงฝ่ายตรงข้ามที่เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้นให้ขาดหรือหยุดไปที่เดียว^{๗๔}

๓) หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความแรงในการให้ผล ได้แก่

(๑) ครุกรรม กรรมหนักให้ผลก่อน

(๒) พหุลกรรมหรือ อาจิณณกรรม กรรมที่ทำมากหรือกรรมชินให้ผลรองลงมา

^{๗๓} อภ.สง.อ. (บาลี) ๔๖/๕๑๑.

^{๗๔} ม.ม. (ไทย) ๑๑/๘๕/๖๙.

(๓) อาสันนกรรม กรรมใกล้ตาย ถ้าไม่มีสองข้อก่อนก็จะให้ผลก่อนอื่น

(๔) กตัตตากรรมหรือ กตัตตาวาปนกรรม กรรมสีกว่าทำ คือ เจตนาอ่อนหรือมิใช่เจตนาอย่างนั้น ให้ผลต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผล^{๗๕}

การกระทำความกรรมด้วยเจตนาที่ยังสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ทาง ได้แก่

- ๑) กายกรรม คือ การกระทำทางกาย
- ๒) วจีกรรม คือ การกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม คือ การกระทำทางใจ^{๗๖}

การกระทำความกรรมทั้ง ๓ ทางนี้ ถ้าเป็นการกระทำความกรรมที่ดี เป็นบุญเป็นกุศลก็เรียกว่า สุจริตกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่ กายสุจริต วจิสฺสุจริต และมโนสุจริต^{๗๗}

หากเป็นการกระทำที่ไม่ดี กระทำไปด้วยอำนาจของอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลงแล้ว การกระทำหรือพฤติกรรมนั้นเรียกว่า ทุจริตรกรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประการเช่นกัน ได้แก่ กายทุจริต วจิสฺทุจริต มโนทุจริต^{๗๘} เมื่อว่าโดยย่อแล้ว กรรมแบ่งเป็น ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศลที่เกิดจากอกุศลมูล ๓ จัดเป็นกรรมฝ่ายดำ
- ๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศลที่เกิดจากกุศลมูล ๓ ประการ จัดเป็นกรรมฝ่ายขาว
- ๓) อัปยาคฤตกรรม กรรมที่ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล เป็นกรรมกลางๆ^{๗๙}

กรรมเป็นได้ทั้งดี ชั่วและกลางๆ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

คหบดี สมณพราหมณ์บางพวกมีวาตะอย่างนี้ มีทิฐิอย่างนี้ การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเคารพบูชาไม่มีผล ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกอื่นหรือโลกหน้าไม่มี พระคุณของมารดาบิดาไม่มี สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แทงทะเลลูปรุโปร่งซึ่งโลกนี้ และโลกอื่นด้วยอภิญญาได้เองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้ด้วยไม่มีฯ สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ จะต้องเปื้อนหายในกุศลธรรม ยึดปฏิบัติในอกุศลธรรม ปรโลกมีอยู่แท้ๆ เขาเห็นว่าไม่มี ความเห็นของเขาเป็นมิจฉาทิฐิ ปรโลกมีอยู่แท้ๆ เขาคิดว่าไม่มี ความคิดของเขาเป็นมิจฉาสังกัปะ ปรโลกมีอยู่แท้ๆ เขาพูดว่าไม่มี คำพูดของเขาเป็นมิจฉาวาจา อนึ่ง พระอรหันต์ทั้งหลายยอมรับว่า ปรโลกมีอยู่ ผู้ที่ถือว่าปรโลกไม่มี จึงถือว่ามีความเห็นเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ เมื่อบุคคลผู้เชื่อว่า ปรโลกไม่มี และสอนให้ผู้อื่นเชื่อตามถือเอา

^{๗๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๒, หน้า ๓๐-๓๓.

^{๗๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๔๘

^{๗๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

^{๗๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

^{๗๙} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑/๑.

ตามชื่อว่าประกาศอัสัทธิธรรม (ธรรมของอัสติบุรุษ ธรรมแล้ว) เมื่อมีมิจฉาภิภูมิจึงเป็นปัจจัย
เช่นนี้ ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว^{๘๐}

สภาวะจริงแท้นั้นมีอยู่ มิใช่เป็นความสูญสิ้นไม่มีอะไรเลย แต่ก็มีใช่เป็นสภาวะที่จะเข้าถึง
หรือประจักษ์ได้ด้วยความรู้ที่ถูกกั้นบังให้พรัมวหรือบิดเบือนโดยภาพเก่าๆ ที่ผิดพลาด และด้วยจิตที่
ถูกอุจรั้งไว้ด้วยความยึดติดในภาพเก่าที่ผิดพลาดนั้น การที่สมณพราหมณ์จำนวนมาก ไม่สามารถรู้แจ้ง
แทงตลอดถึงสภาวะแท้จริงขั้นสุดท้าย ก็เพราะว่าท่านเหล่านั้นก็ยังนำเอาเครื่องพรางตาตัวเอง ๒
อย่างของปุถุชนติดตัวไปด้วยตลอดเวลา ได้แก่

๑) บัญญัติ (concept) แห่งอัตตา คือ มโนภาพของตัวตนที่เป็นคราบติดในตัวตน
หยาบระดับร่างกาย แม้มโนภาพนี้จะละเอียดประณีตขึ้นมากเพียงใดมันก็เป็นภาพอันเดียวกัน หรือ
เทือกเถาเดียวกันอยู่นั่นเอง และเป็นภาพแห่งความหลงผิด ซึ่งเมื่อเขาไม่เกี่ยวข้องกับสภาวะใดๆ เขาก็
จะเอาบัญญัติหรือมโนภาพอันนี้ไปป้ายหรือฉาบทาสภาวะนั้น ทำให้มีสิ่งกั้นบังเกิดความพรัมวหรือ
บิดเบือน และทำให้สภาวะที่เขาเข้าใจ มิใช่สภาวะจริงแท้นั่นเอง

๒) ความยึดติดถือมั่น (อุปาทาน) ซึ่งเขามีมาแต่เดิมตั้งแต่ยึดติดในอัตตาอย่าง
หยาบๆ ขั้นต้น ซึ่งเป็นความหลงผิดอยู่แล้ว เขาก็ยังพาเอาความยึดติดนี้ไปด้วยและนำไปใช้ในการ
สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสภาวะที่จริงแท้ ความยึดติดนี้จึงเป็นเครื่องอุจรั้งเขาไว้ให้ไม่อาจเข้าถึงสภาวะที่
จริงแท้นั้นได้^{๘๑}

สรุปว่า สมณพราหมณ์หรือเจ้าทฤษฎีเหล่านั้นยังไม่หลุดพ้นจากบัญญัติหรือภาพที่หลงผิด
และยังไม่หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสรรพสิ่งว่ามีตัวตนที่แท้จริง กล่าวคือ มีความคิดว่าทุกสิ่ง
ทุกอย่างมีตัวตน (อัตตา) ดังนั้น สมณพราหมณ์หรือเจ้าทฤษฎีเหล่านั้นก็ไม่อาจที่จะหลุดพ้นจากความ
ทุกข์ได้ เพราะยังติดข้องอยู่ในความรู้ ความเข้าใจที่ผิดในบัญญัติ ในอุปาทาน ได้แก่ ๑) กามอุปาทาน
ความพอใจ ความใคร่ ความกำหนดในกามทั้งหลาย ๒) ทิฏฐูปาทาน ความเห็นผิด ความเข้าใจผิดไม่
ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเช่น ผลของชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี เป็นต้น
๓) สิลัพพตูปาทาน ความเห็นว่าความบริสุทธิ์ย่อมมีได้ด้วยศีล ด้วยพรตของตน และ ๔) อัตตวาทุ
ปาทาน ความสำคัญว่าตนเห็นตนว่าเป็นตนจริงๆ^{๘๒} เนื่องจากสภาวะของสรรพสิ่งไม่มีตัวตนแน่นอน
เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการประชุมเข้าขององค์ประกอบต่างๆ จึงดูเหมือนเป็นตัวตน ถือเป็นการรับรู้แต่
รับรู้และเข้าใจผิดพลาดไป คิดว่าตัวตนของตนมีจริง ทุกสิ่งจริง จีรังและยั่งยืน ทั้งนี้ก็เพราะมีสิ่งที่
ปิดบังลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ๑) สันตติ ความสืบทอดแห่งนามรูป ปิดบังอนิจจัง ๒) อิริยาบถ การ

^{๘๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๔-๑๒๐/๘๐-๙๒.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๐.

^{๘๒} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๑๙-๑๒๒๓/๓๐๘-๓๐๙.

ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ปิดบังทุกซัง และ ๓) ขณสัญญา ความสำคัญว่าเป็นก้อน ปิดบังอนัตตา^{๘๓} เมื่อมีการยึดมั่นทำให้เกิดเจตจำนงในการกระทำพฤติกรรมต่างๆ ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ยังไม่รู้แจ้งเห็นจริงในสังขาร ไม่เข้าใจในเรื่องชีวิตและสิ่งต่างๆ ของตนว่า ตกอยู่ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งต่างๆ (อนิจจัง) ความไม่เข้าใจในความทุกข์และสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ (ทุกขัง) และการหลงผิดว่ามีตัวตนที่แท้จริง ทั้งที่ความจริงไม่มีตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา) ความไม่เข้าใจหรือความเข้าใจผิด (อวิชชา) จึงเป็นปัจจัยตัวสำคัญที่นำไปสู่ความทะเยอทะยานอยากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และความทุกข์ก็ไม่สิ้นสุดเช่นกัน ส่วนหลักกรรมในทัศนะพระพุทธศาสนา เช่น เห็นว่าบุญมีจริง บาปมีจริง โลกหน้ามี พระอรหันต์ผู้บรรลุนิพพานรู้แจ้งโลกมี จะเป็นพลังผลักดันมนุษย์ไม่ให้ประพฤติกกรรมชั่วต่อกัน แต่หากไม่เชื่อเรื่องเหล่านี้ พวกเขาย่อมแสดงออกถึงกิเลสของตัวเองต่อกันโดยไม่เกรงกลัวผลอะไรทั้งสิ้น ย่อมก่อให้เกิดความไม่สงบในสังคมมนุษย์และสังคมรอบด้าน อีกประการหนึ่ง หากว่าโลกหน้ามีจริง บุญบาปมีจริง บุคคลผู้ไม่เชื่อย่อมถูกตีเตียนแม้ในโลกนี้ เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่ปรโลกก็ย่อมประสบความทุกข์ยากลำบากไปตามกรรมที่ตนก่อ เหตุนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่าผู้ที่ไม่เชื่อนี้ถือธรรมอันผิดและยังเที่ยวสอนธรรมอันผิด เชื่อว่าทำลายประโยชน์ตนและคนอื่นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ย่อมประสบเคราะห์กรรมชั่วอย่างแน่นอน

๒.๔.๒.๓ กฎแห่งกรรม

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุดในโลกมนุษย์ กรรมเป็นเรื่องระดับโลกียะ เป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ฉะนั้น หลักกรรม คือ หลักแห่งความเป็นอยู่ด้วยปัญญาและการทำตามเหตุปัจจัยที่เหมาะสม ดังพระพุทธพจน์ว่า “วาเสฏฐะและภราทวาชะ กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี สมณะก็ดี ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติวินิบาต นรกทั้งสิ้น”^{๘๔} หากใครหรือมนุษย์คนใดประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยสัมมาทิฏฐิ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และในตอนท้ายพระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า “กษัตริย์ผู้ประเสริฐในหมู่ชนรังเกียจกันด้วยโคตร แต่ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง) จรณะ (ความประพฤติดี) ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๘๕}

จะเห็นว่าหลักกรรม หลักความเชื่อในผลของการกระทำ ผลของบุญ บาป ความเชื่อในผลกระทำว่าไม่ไร้ผล ถือได้ว่าเป็นพันธกรณี ที่เชื่อมโยงเข้ากับหลักปฏิบัติ และก่อนจะมาเป็นเราแต่ละ

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖-๑๒๖.

^{๘๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๗/๗๓.

^{๘๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๒/๗๔-๗๕.

คนในภูมิของมนุษย์นี้ ต่างก็ได้เป็นอะไรต่อมิอะไรมาแล้วมากมาย นับชนิดนับชาติไม่ได้ เป็นกันทั้ง เทวดา สัตว์ใหญ่ สัตว์เล็ก รวมทั้งมนุษย์ชายหญิง คนสวย คนไม่สวย คนพิการ อายุสั้นอายุยาว ไทย ฝรั่งเศส ต่างเคยมีเคยเป็นกันมาแล้วทั้งนั้น เห็นสุนัขขี้เรื้อนสักรตัวแล้วลองนึกว่าครั้งหนึ่งเราก็กเคยเป็น เช่นเดียวกัน เคยกระเซอะกระเซิงเที่ยวหาอาหารกิน ถูกคนตี ถูกสุนัขด้วยกันกัด ถูกใครทั้งหลายที่ ได้มาประสบพบผ่านแสดงกิริยาอาจารย์เกลียดชังไม่ยอมแม้แต่จะให้เข้าไปใกล้เพื่ออาศัยร่มเงา กันแดดกันฝนก่อนอิฐก้อนหินก็ถูกขว้างใส่ให้ต้องถึงเลือดตกยางออกตกใจกลัวย่นานา “แต่จะบอก กล่าวอ้อนวอนให้ผู้ใดเห็นใจก็ทำไม่ได้ อย่างมากก็เพียงเปล่งเสียงโหยหวนที่หาผู้เข้าใจในความทุกข์ ร้อนไม่ แม้นึกไปในอดีตเช่นนี้ สมมุติตัวเองในภพชาติหนึ่งเป็นเช่นนี้ นึกให้จริงจังเช่นนี้ จะเกิดความ กลัวกรรมเพราะยอมได้ความเข้าใจว่ากรรมไม่ดีแน่แท้ที่ทำให้ชีวิตต้องเป็นเช่นนั้น”^{๔๖}

แนวคิดในเรื่องกรรมนี้ หากกระทำความชั่วด้วยความโลภ ความโกรธและความหลงแล้ว ผลจะเป็นอย่างไร และผลของการกระทำความดีโดยปราศจากความโลภ ความโกรธ และความหลง นั้นจะเป็นอย่างไร ผลของทั้งสองแห่งการกระทำนั้นก็สามารถพิจารณาได้ใน ๑๔ ประการ ได้แก่

(๑) มีปกติฆ่าสัตว์ มีใจทางทารุณโหดร้าย เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็เป็นผู้มีอายุสั้น

(๒) มีปกติดองเงินจากการฆ่า มีใจเอ็นดูกรุณาต่อสัตว์ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ก็มีอายุยืน

(๓) ชอบเบียดเบียนสัตว์ให้เดือดร้อนลำบาก เมื่อสิ้นชีพย่อมตก นรก เมื่อเกิดมาเป็น มนุษย์ก็เป็นผู้มีโรคมาก

(๔) ไม่เบียดเบียนสัตว์ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์และเมื่อเกิดเป็นมนุษย์มีโรคน้อย

(๕) มักโกรธ มากไปด้วยความแค้นใจ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปนรกเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อม มีผิวพรรณทรมาน

(๖) ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้นใจ ไม่ด่าตอบ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ กระด้าง เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณงาม

(๗) มีใจมักริษยา มีใจคิดประทุษร้ายเขา เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็เป็นผู้มีวาสนาน้อย

(๘) ไม่ริษยาเขา ไม่คิดประทุษร้ายเขา เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็ เป็นผู้มีความสุขดี

(๙) ตระหนี่เหนียวแน่น ไม่ให้ทาน ไม่สงเคราะห์คนควรสงเคราะห์ เมื่อสิ้นชีพย่อ มตกนรก เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้ยากเข็ญ

^{๔๖} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), *ชีวิตนี้สำคัญ* นัก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๖-๒๔.

(๑๐) เป็นผู้ไม่เสียสละ ไม่ชอบให้ทาน ไม่สงเคราะห์คนควรสงเคราะห์เมื่อสิ้นชีพย่อมตกรนรก เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ย่อมเกิดในตระกูลต่ำ

(๑๑) ถือตัวจืด กระด้างไม่เคารพผู้ควรเคารพ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปตกรนรก เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ย่อมเกิดในตระกูลต่ำ

(๑๒) ไม่ถือตัว ไม่กระด้าง เคารพผู้ควรเคารพ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมเกิดในตระกูลสูง

(๑๓) ไม่ชอบสอบถาม ผู้รู้ผู้ฉลาด ไม่ถามอะไรเป็นกุศล อกุศล อะไรควรประพฤติ เมื่อสิ้นชีพเขาย่อมตกรนรก เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นคนผู้โง่เขลา

(๑๔) ชอบสอบถามผู้รู้ หมั่นเข้าหาผู้รู้ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นฉลาดมีปัญญา^{๘๗}

สรุปว่า กฎแห่งกรรมทั้ง ๑๔ ประการข้างนี้สามารถแก้ไขความสงสัยในเรื่องต่างๆ ได้ดี เช่น บาป บุญมีจริงหรือไม่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มีคุณจริงหรือไม่ พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรม ก็เพื่อให้คนรู้จักปรับปรุงตนเอง คือ ให้ยอมรับรู้เรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ว่ามาจากเหตุจากปัจจัยอะไร แล้วคิดพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ดีงามให้ถูกต้องได้อย่างไร ให้มนุษย์มีความเข้าใจในเรื่องกรรม หรือกฎแห่งกรรม เพราะว่ามันเป็นกฎแห่งเหตุและผลที่ชัดเจน หรือที่เราเข้าใจกันว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนาถือว่า โลกย่อมเป็นไปตามกรรม คือ การกระทำ เพราะฉะนั้นคำตอบทางพระพุทธศาสนาจึงมีต่อเหตุการณ์ทุกอย่างในชีวิตมนุษย์ว่า เกี่ยวเนื่องมาจากเหตุ คือ การกระทำของตัวมนุษย์เองทั้งสิ้น ดังนั้น สิ่งไหนที่ไม่ดีแก้ไขชีวิต สิ่งนั้น มนุษย์ก็ต้องละทิ้งเสีย เพราะจะทำให้จิต ชีวิตเศร้าหมอง ส่วนสิ่งไหนที่ดีมีความสุข เป็นประโยชน์ต่อตน ผู้อื่น ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอน สิ่งนั้น มนุษย์ก็ควรพยายามยึดเหนี่ยวไว้เพื่อให้จิตใจเกิดความสุขที่แท้จริง

๒.๔.๒.๔ การเกิดใหม่ (สังสารวัฏ)

หลักการเกิดใหม่ ก็คือ หลักสังสารวัฏเป็นอีกหลักคำสอนหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักกรรม กฎแห่งกรรม การเกิดใหม่ (สังสารวัฏ) คือ วัฏจักรของชีวิตที่มีอยู่ในตัวของมันเอง สังสารวัฏ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นผลแห่งกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา เพราะกฎแห่งกรรมเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดกับคนชั่วระยะที่มีชีวิตอยู่ของแต่ละคนเท่านั้น จะมองเห็นว่ามันมีคุณค่าในตัวมันน้อยเหลือเกินหากกรรมบางอย่างไม่มีโอกาสให้ผลแก่ผู้กระทำเพราะความตายเป็นสาเหตุแล้ว เราจะมองไม่เห็นความยุติธรรมต่อผู้กระทำหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเลย หลักกรรมจึงเป็นหลักการอันสำคัญยิ่งในกระบวนการแห่งสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย กรรมเป็นเครื่องชี้ว่า トラบใดที่คนเรายังไม่สิ้นกิเลสอันเป็นสาเหตุของกรรม トラบนั้นชีวิตก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ต่อไปไม่

^{๘๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๗๙-๕๘๗/๒๕๗-๒๕๒.

สิ้นสุด และเนื่องจากหลักกรรมเป็นที่แสดงถึงความเป็นไปของชีวิตตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เพราะตราปไตที่สัตว์ยังมีกรรมในระดับต่างๆ เป็นของตัวเองอยู่ ไม่ว่าจะเป็นระดับกามภพ รูปภพหรือ อรูปภพ^{๘๘} กรรมแต่ละระดับจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดตามภพต่างๆ ที่มีกรรมเป็นฐานรองรับ สุดแล้วแต่ กิเลสและกรรมของเขาที่เกี่ยวข้องกับภพนั้นๆ เหมือนบุคคลฝึกฝนสิ่งใดพอใจกระทำให้สิ่งใด ย่อมได้รับ ผลของสิ่งนั้น สถานที่ที่คนจะไปเกิดนั้นมีอยู่ ๓๑ ภูมิ ซึ่งสรุปลงในภูมิ ๔ ได้แก่ กามาวจรภูมิ รูปาวจร ภูมิ อรูปาวจรภูมิ และโลกุตระภูมิ^{๘๙} เป็นการหมุนเวียนต่อเนื่องที่เป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ที่ทำให้วงจรชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสายตามหลักไตรวัฏฏ์ ได้แก่

- ๑) กิเลส ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกว่า กิเลสวัฏฏ์
- ๒) กรรม ได้แก่ สังขาร และกรรมภพ เรียกว่า กรรมวัฏฏ์
- ๓) วิบาก ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา อุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เรียกว่า วิปากวัฏฏ์^{๙๐}

สรุปว่า กระบวนการเกิดใหม่ตามหลักสังสารวัฏฏ์หรือการเวียนว่ายตายเกิด ที่เป็นไปตามหลักแห่งเหตุปัจจัยในแง่หนึ่ง กล่าวคือ บุคคลที่ยังมีกิเลส การกระทำของบุคคลนั้นย่อมเป็นกรรมและกรรมนั้นย่อมก่อให้เกิดวิบาก คือ ผลของกรรมจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับเหตุ ไม่เกี่ยวกับอำนาจยิ่งใหญ่ นอกเหนือออกไปแต่อย่างใด กรรมย่อมมีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลายด้วยตัวของมันเอง เป็นไปตามหลักที่ว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมจึงเปรียบเหมือนเป็นแดนเกิดของสัตว์ สัตว์ทั้งหลายจึงเกิดมาจากกรรม มีกรรมเป็นกำเนิดและต้องเป็นไปตามกรรม เมื่อสัตว์โลกยังมีอวิชชาอยู่ก็ไม่ว่าความเป็นจริงของชีวิต และหวังจะให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ตามที่ตนคิดว่าถูกต้องและดีที่สุดจึงเป็นเหตุให้ทำกรรมอันเป็นสังขาร คือ เจตนาในการทำความกรรม เมื่อยังมีตัวสังขารอันเป็นเหตุให้ทำกรรมต่างๆ เมื่อผู้นั้นตายก็เป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ คือ ปฏิสนธิวิญญาณขึ้นเมื่อมีปฏิสนธิวิญญาณก็ทำให้เกิดภพใหม่ ซึ่งทำให้ผู้นั้นได้รูปนามใหม่ คือ เกิดรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์และสังขารขันธ์^{๙๑} ขึ้นอย่างครบถ้วน และเมื่อมีนามรูป คือ ขันธ์ ๕ แล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดสฬายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^{๙๒} จากนั้นก็เป็นเหตุให้เกิดการประจวบกันระหว่างองค์ประกอบ ๓ ฝ่าย คือ อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกและวิญญาณก็เกิดผัสสะขึ้น เมื่อมีผัสสะก็เป็นเหตุให้เกิดเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้างหรือเฉย ๆ บ้าง เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นเหตุให้เกิดตัณหา ความทะยานอยากขึ้น ครั้นชีวิตช่วงหนึ่งสิ้นสุดลง พลังงานแห่งกรรมที่

^{๘๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๖-๑๖๗.

^{๘๙}ช.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๑๗๑/๖๖.

^{๙๐}มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใหญ่, วิสุทธิธรรมคถา แปลภาค ๓ ตอน ๑, หน้า ๓๙๑-๓๙๒.

^{๙๑}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๗๐๕/๒๗๙.

^{๙๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๐๗.

สั่งสมไว้ (กรรมภาพ) ก็ส่งผลให้เกิดใหม่สืบต่อไปเป็นวงจรอีก คือ เป็นเหตุให้เกิดชาติขึ้นเริ่มตั้งแต่ ปฏิสนธิวิญญานปรากฏขึ้นในภพใหม่ เริ่มกระบวนการแห่งชีวิตให้ดำเนินต่อไป^{๙๓} ซึ่งเป็นตัวกำหนด ให้แก่ชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดี-ชั่วได้ตามเหตุปัจจัยของหลักกรรมที่ได้ทำไว้ การศึกษาให้รู้แจ้งใน หลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาทำให้บุคคลหายมกมายต่อความขึ้นลงของชีวิตจะช่วยคลี่คลาย ความซับซ้อนใจความสับสนของชีวิตซึ่งเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนควรเรียนรู้และทำความเข้าใจให้แจ่ม แจ่มเพื่อชีวิตของตนเองจะได้ดีขึ้นและทำให้ผู้ใกล้ชิดได้มีความเข้าใจในปัญหาชีวิตดีขึ้นเช่นกัน จนกระทั่งสามารถดับทุกข์บรรลุมรรคแห่งความสุขด้วยการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม เห็นธรรมและบรรลุ ธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๕ กรณีตัวอย่างของสมบัติ

กรณีตัวอย่างของสมบัติทั้ง ๔ ประการ มีตัวอย่าง ดังนี้

๑) คติสมบัติ เช่น เกิดอยู่ในถิ่นเจริญ มีบริการการศึกษาดี ทั้งที่สติปัญญาและความ ขยันไม่เท่าไร แต่ก็ยังได้ศึกษามากกว่า เข้าถึงสถานะทางสังคมสูงกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีสติปัญญาและ ความขยันหมั่นเพียรดีกว่า แต่ไปเกิดอยู่ในถิ่นป่าดง หรือเช่น ไปเกิดเป็นเทวดา ถึงจะเย้อย่างไรก็ยัง สุขสบาย ไม่เดือดร้อน ไม่อดอยาก เป็นต้น

๒) อุบัติสมบัติ เช่น รูปร่างสวยงาม น่าชื่นชม แม้ไปเกิดในตระกูลยากไร้หรือถิ่น ท่างไกล รูปร่างช่วยให้ขึ้นมาสู่ฐานะและถิ่นที่มีเกียรติยศและความสุข คนสองคน มีคุณสมบัติอย่างอื่น เสมอเหมือนกัน คนหนึ่งรูปร่างสง่าหรือสวยงาม อีกคนหนึ่งขี้ริ้วขี้เหร่ หรือขี้โรค ในกรณีนี้ถือร่างกาย เป็นส่วนประกอบด้วย คนมีกายดีก็ได้รับผลไป แม้ในกรณีที่ไม่ถือกายเป็นคุณสมบัติ ก็เป็นธรรมดาของ คนทั่วไปที่จะเอนเอียงเข้าหาคนที่รูปร่างสมบัตินั้น คนที่วิบัติจะต้องยอมรับความจริงที่เป็นธรรมดาของ ชาวโลกข้อนี้ และตระหนักว่า ผู้ที่จะมีจิตเที่ยงตรงไม่เอนเอียงเพราะเหตุแห่งรูปร่างสมบัติรูปวิบัตินี้ ก็มีแต่ คนที่ประกอบด้วยคุณธรรมพิเศษยิ่งกว่าคนทั่วไป รู้เช่นนั้นแล้วไม่พึงเสียใจ จากนั้นจะได้เร่งขวนขวาย สร้างเสริมคุณสมบัติส่วนอื่นๆ ให้มีพิเศษยิ่งกว่าปกติ ถ้าคนรูปร่างดีใช้ความพยายามหนึ่งส่วน คนมี อุบัติสมบัติอาจต้องพยายามสองหรือสามส่วน เป็นต้น ข้อสำคัญ อย่าท้อแท้ ปัจจัยที่หย่อนก็รู้ ที่เสริมได้ ก็เร่งทำ ความรู้กรรมจึงจะเกิดประโยชน์

๓) กาลสมบัติ เช่น เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ทำสิ่งที่ดีงาม มาเกิดอยู่ในยุคที่ผู้ปกครองดี สังคมดียกย่องเชิดชูคนดี ผู้นั้นก็มีเกียรติมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข ผู้มีสติปัญญาเป็น นักปราชญ์ก็มีโอกาสแสดงความรู้ความสามารถให้ปรากฏและให้เป็นประโยชน์ หรือในยุคสมัยหนึ่ง คนนิยมกายภาพกลอนกันมาก คนเก่งกายภาพกลอนก็รุ่งเรืองเฟื่องฟู

^{๙๓} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตฺโน), กฏแห่งกรรม, หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

๔) ปโยคสมบัติ เช่น ตนไม่ใช่คนดีมีความสามารถจริง แต่รู้จักเข้าหาคนควรเข้าหา รู้จักหลบเลี่ยงเรื่องหลบเลี่ยง อะไรควรเสียยอมเสีย ทำให้ตนเจริญก้าวหน้าไปได้ และความเสียหายบกพร่องของตนไม่ปรากฏ หรือมีความสามารถในการปลอมแปลงเอกสาร เอาความสามารถนั้นมาใช้ทางดี เช่นในงานพิสุจน์หลักฐาน

ผลในระดับที่สามนี้ ส่วนมากเป็นเรื่องของโลกธรรม ซึ่งมีความผันผวนปรวนแปรไม่แน่นอน แต่ก็เป็นเรื่องชั้นเปลือกผิวภายนอก มิใช่แก่นในของชีวิต จะกระทบกระทั่งหนักเบา ก็อยู่ที่ว่า จะมีความยึดติดถือมั่นมากน้อยเพียงใด ถ้าไม่ยึดติด สามารถวางใจก็มีความสุขได้เสมอหรืออย่างน้อยก็ทุกข์ไม่มาก และผ่านเหตุการณ์ไปได้ด้วยดี ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงสอนให้มีปัญญารู้เท่าทันธรรมดา ประกอบด้วยสติ มิให้หลงไหล ประมาทมัวเมา คราวสุขคราวได้ ก็ไม่หลงล่าพองเคลิ้มไปคราวทุกข์ คราวเสียก็ไม่ขุ่นมัวคลุ้มคลั่งปล่อยตัวถลาลงในทางชั่วทางเสีย ค่อยผ่อนผันแก้ไขเหตุการณ์ด้วยสติปัญญา เมื่อยังต้องการโลกธรรมฝ่ายดีคือที่ขึ้นชอบเป็นอิฏฐารมณ์ ก็กำหนดสมบัติวิบัติที่เป็นกำลังหรือจุดอ่อนของตนและจัดสรรเลือกองค์ประกอบฝ่ายสมบัติที่จัดเลือกได้ หลีกเว้นวิบัติเสีย แล้วพยายามเข้าถึงผลดีที่มุ่งหมายด้วยกรรมที่เป็นกุศล ซึ่งมีผลมั่นคงและลึกซึ้งถึงชีวิตทุกระดับของตน ไม่สร้างผลด้วยอกุศลกรรมและไม่ถือโอกาสสยามสมบัติอำนาจประกอบการอกุศล เพราะสมบัติและวิบัติสักระการนั้นเป็นของไม่แน่นอน เมื่อกาลโอกาสที่เอื้ออำนาจผ่านไป กรรมร้ายก็จะแสดงผล พึงถือโอกาสสยามสมบัติช่วย เร่งประกอบกุศลกรรมเท่านั้น คือถือเอาแต่ส่วนที่ติงามไว้โทษของหลักการที่กล่าวมานี้ โดยนัยนี้ ก็สรุปได้ว่า ถ้าจะทำการใด ในเมื่อมีองค์ประกอบของนิยามหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างน้อยก็พึงทำองค์ประกอบฝ่ายกรรมนิยามให้ดี เป็นส่วนที่ยึดเอาไว้ได้อย่างแน่นอน มั่นใจแล้วอย่างหนึ่งก่อน ส่วนองค์ประกอบฝ่ายนิยามอย่างอื่น ก็พึงใช้ปัญญาศึกษาพิจารณาเอามาใช้เสริม เท่าที่ไม่เป็นโทษในแง่ของกรรมนิยามต่อไป หากปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็เรียกว่า เป็นผู้รู้จักถือเอาประโยชน์จากกุศลกรรมและสมบัติ-วิบัติทั้งสี่ หรือรู้จักใช้ทั้งกรรมนิยามและสังคมนิยมในทางที่เป็นคุณ

สรุป คำสอนของพระพุทธเจ้ามีความจริงที่ให้ผู้ประกอบกรรมดียอมไม่ติดอยู่เพียงขั้นที่ยังมุ่งหวังผลอันเป็นโลกธรรม (ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ) ตอบสนองแก่ตน เพราะกุศลกรรมที่แท้จริง เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เขาจึงทำกรรมด้วยจาคะ สละอกุศลในใจและเผื่อแผ่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ทำกรรมด้วยเมตตากรุณา ช่วยคนอื่นให้พ้นทุกข์และสนับสนุนความอยู่ร่วมกันโดยสุขสงบมีไมตรี ทำกรรมด้วยปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อโพธิ ความรู้แจ้งเห็นจริง เพื่อให้ธรรมแพร่หลายครองใจคนและครองสังคม ซึ่งจัดเข้าได้ว่า เป็นกรรมขั้นสูงสุด คือกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม และเรื่องสมบัติทั้ง ๔ ประการและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามที่อธิบายมาทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงจุดหมายหรือเป้าประสงค์ของหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาว่าต้องการให้มวลมนุษย์รู้จัก เข้าใจถูกต้อง และศึกษาประพฤติปฏิบัติตามอย่างเต็มที่เต็มความสามารถของตน ทั้งนี้ก็เพราะแนวทางของพระพุทธศาสนาได้ชี้แนวสารถะแท้ๆ ในชีวิตและ

การดำเนินไปของชีวิต แนวทางของพระพุทธศาสนาที่ใช้แนวสัจจะปัญญาและความเชื่อมั่นในความ เป็นมนุษย์ของตัวเองในปัจจุบันกำลังมีบทบาทขึ้นเรื่อยๆ ต่อการวางจุดหมายปลายทางของสังคมและ ความสมหวังแก่ความเป็นอยู่ของมนุษยชาติ พระพุทธศาสนาได้กลายเป็นพลังสำหรับหยุดยั้ง หรือ ละลายบรรเทาความเชื่อในเรื่องมโนตามลัทธิต่างๆ ที่มีความเชื่อผิดๆ ในสรรพสิ่ง ทั้งนี้เพราะ พระพุทธศาสนาเสนอทัศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในแง่ของเหตุผล อันเป็นกรรมวาท (การกระทำ) และในแง่สัจจะ (ความเป็นจริง) โดยถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นไปตามกระบวนการของเหตุผลตาม สภาวะของมัน ในเรื่องของมนุษย์ก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นไปตามข้อกำหนดและการกระทำของมนุษย์ มนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่างและเป็นผู้รับผิดชอบความดีความชั่ว ความทุกข์หรือความสุข ของมนุษย์เอง โดยไม่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากเทพฤทธิ์ใดๆ เบื้องต้นมากำหนดนอกจากตัวมนุษย์เอง มนุษย์จึงมิได้มีความจำเป็นที่จะต้องคอยพึ่งพาอาศัยหรือเกรงกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น เพราะล้วนเป็นสิ่งที่ ไม่มีอยู่จริง แต่ตัวมนุษย์เองต่างหากที่เป็นที่พึ่งของตนได้เป็นอย่างดีเหนือสิ่งอื่นใด ดังนั้น เพื่อบรรลุผล ของสมบัติทั้ง ๔ ประการได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์นั้น มนุษย์จำเป็นต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างจริงจังจึงจะ สามารถได้รับผลจากการศึกษาปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ได้โดยตรงโดยมิต้องอาศัยสื่อกลางจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ อะไรในทำนองเดียวกันนี้ มนุษย์สามารถวางจุดหมายชีวิตให้แก่ตนเองได้ โดยสามารถกำหนดทิศทาง ของชีวิตว่าจะให้ดำเนินไปในทิศทางใด มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพในการกำหนดเป้าหมายของชีวิตได้ อย่างเท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงสมบัติแล้ว จำต้องกล่าวถึงวิบัติซึ่งมีผลตรงกันข้ามกับ สมบัติ ซึ่งจักได้อธิบายในบทที่ ๓ ข้างหน้าต่อไป